

Terör-Din Eğitimi İlişkisi: Taş Atan Çocukların Dînî Alt Yapıları Ve Dine Bakış Açıları

Süleyman KARACELİL*

ÖZET

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşanan sosyal-siyasal sorunlar ülke gündemini işgal etmektedir. Yaşanan problemlerin merkezinde sadece yetişkinler veya gençler değil artık çocuklar da bulunmaktadır. Gündemimize son yıllarda oturan “taş atan çocuklar” tabiri bu durumun bir ifadesidir. İşte bu makale Şırnak ili özelinde bizzat taş attığı iddia edilen, taş atma eylemlerinde fotoğraf, kamera veya benzeri yollarla tespit edilen ya da genellikle olay esnasında gözaltına alınan ve mahkemesi henüz neticelenmemiş, taş atma eylemi içerisinde olduğu kuvvetle muhtemel olan 26 katılımcı çocuk üzerinde yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan “yarı yapılandırılmış görüşme” metodunun uygulandığı bu çalışmada özellikle terör olayları ile bağlantılı çocukların dini alt yapılarını ve dindarlık durumlarını tespit etmek, bu eylemlere katılma ile dindarlık arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amaçlanmaktadır. Ayrıca yeni neslin muhafazası ve terörün önlenmesi noktasında din eğitiminin önemine işaret etmek ve sağlıklı dini eğitim için bir takım önerileri dile getirmek bu çalışmanın amaçları arasındadır.

Anahtar Kelimeler: *Terör, Çocuk, Taş, Din, Din Eğitimi*

Relation Between Terror and Religious Education : The Religious Background of the Stone-Throwing Children and Their Views of Religion

ABSTRACT

The social and political problems experienced in the Eastern Anatolia and Southeastern Anatolia have become a current issue in the country. Not only the adults and young adults but also the children are now at the center of the problems. The wording “stone-throwing children”, which has come to the fore in recent years, represents this situation. This study includes 26 respondent children who are claimed to throw stone, or detected to throw stone through photograph, camera or etc., or detained in the course of events, or whose case are not completed but likely commit throwing stone. In this study where the semi-structured interview, one of the qualitative research methods has been applied, it is aimed to find out the religious background and the religiousness of the children who are inclined to terrorism, to specify the relationship between committing this action and religiousness. This study also aims to highlight the importance of the religious education in protecting the new generation and preventing terrorism, and to suggest some solutions for a proper religious education.

Key Words: *Terror, Children, Stone, Religion, Religious Education*

Giriş

Tarihte de, günümüzde de ezilen ve sömürülen zayıf kitle arasında çocukların hep var olagelmıştır. Modern dünyamızda dahi aile içi şiddetten, çalışmaya, cinsel sömürü amaçlı kötü kullanımdan terör olaylarına kadar pek çok farklı alanda maalesef çocuklar istismar edilmektedirler. Söz konusu problemlerle politik, ekonomik ve sosyal

platformlarda mücadele edilmesi, ceza hukuku alanında düzenlemeler yapılması ve var olan kuralların da kesinlik içerisinde uygulanması zorunludur.

Askeri, polisi, sivil halkı, yerine göre herkesi ve her mekânı hedef alan, taşlarla gerçekleştirilen basın yayın organlarında failleri “taş atan çocuklar” olarak nitelendirilen yeni bir terör olayıyla ülkemiz son yıllarda tanışmış oldu. Bu eylemler başta Şırnak, Hakkari, Mardin, Kızıltepe ve benzeri yerler olmak üzere bölgede yaşayan halkı - özellikle bölge dışından gelen bireyleri- ciddi anlamda tedirgin etmekte ve hayatı olumsuz etkilemektedir. Ülkemizde özellikle “PKK terör örgütünün son zamanlarda geliştirdiği demokratik özerklik söylemini savunan, Kürdistan Topluluklar Birliği-Türkiye Meclisi (KCK-TM) taş atma ve benzeri sokak eylemlerini yaygın bir taktik olarak kullanmaktadır.”¹ Taş atma eylemlerinin merkezinde “Taş atan çocuklar” tabirine de kaynaklık eden çocuklar yer almaktadır.

Toplumdan topluma, zamandan zamana anlamı değişen çocuk kavramının bugün bile herkesin üzerinde görüş birliğine vardığı, net bir tanımı yoktur.² Bunun en önemli sebebi, ‘çocukluk yaşının’ nerede başlayıp nerede biteceği hakkındaki farklı düşüncelerdir. Çocuk; 0-16 yaş grubunu içine alan veya kimilerince 0-14 yaş grubu olarak nitelendirilen yaş grubudur.³ Ayrıca çocuk “iki yaşından ergenlik çağına kadar süren büyüme dönemi içinde bulunan, insan yavrusu veya henüz erinlik dönemine erişmemiş kız veya erkek”⁴ şeklinde tanımlanmaktadır.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi madde 1’e göre 0-18 yaş arası her birey çocuk olarak kabul edilmektedir. Türk ceza kanununun 6/1’inci maddesinin (b) bendine göre çocuk “henüz on sekiz yaşını doldurmamış kişi” şeklinde tanımlanmaktadır. T.C.K. Madde 31 ise; 0-12, 12-15 ve 15-18 olmak üzere çocukluğu üç gruba ayırmıştır.

Terör örgütlerinin çocukları terör faaliyetlerinde kullanması yeni bir olgu olmayıp, birçok terörist grup tarafından öteden beri bu istismanın yapıldığı bilinmektedir. Gerek terör odakları gerekse devletler tarafından kullanılan çocuklar için “çocuk asker” kavramı kullanılmaktadır.

Paris ilkelerine göre; herhangi bir silahlı ordu veya grupla bağlantılı olan ve bu güçler tarafından; savaş, yemek pişirme, haberci veya casusluk vs. hangi görevle olursa olsun kendisinden faydalanılan 18 yaşın altındaki erkek ya da kızların hepsi çocuk asker olarak kabul edilmektedir.⁵ Türkiye’de çocukların askeri amaçlarla kullanımına devlete karşı mücadele eden terör örgütlerinde rastlanmaktadır. Bu terör örgütleri içerisinde PKK’nın çok sayıda silahlı militanı olduğu, bunlar arasında da çok sayıda çocuğun bulunduğu bilinmektedir.⁶ Çocuk askerler sorunu, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları sözleşmesinin dört temel prensibi olan çocuğun korunması, yaşatılması, geliştirilmesi

*Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi İslami Bilimler Fakültesi İlköğretim DKAB Eğitimi Öğretim Üyesi, suleymankaracelil@hotmail.com

¹ Habib Özdemir, “PKK Terör Örgütünün İstismar Ettiği Çocuklar: Hakkari Örneği”, *Terörle Mücadelede Makro ve Mikro Perspektifler*, Polis Akad. Yayınları, Ankara 2011, s. 75.

² Oğuz Polat, *Çocuk ve Hakları*, Analiz Yayınları, İstanbul 1997, s. 49.

³ Alemdar Yalçın-Gıyasettin Ayaş, *Çocuk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s.1.

⁴ Ruşen ALAYLIOĞLU- A. Ferhan, OĞUZKAN, *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*, 1976.

⁵ Paris Principles (2007) s. 7,

http://www.diplomatie.gouv.fr/en/IMG/pdf/Paris_Conference_Principles_English_31_January.pdf (27.11.2012)

⁶ Oğuz Polat- Evin Güldoğan, “Çocuk Askerler: Psikolojik, Sosyal ve Fiziksel Sorunlar”, *UGT Dergisi* c.1 sayı 1. 2010, s. 111.

ve katılımı prensiplerinin tümünün çiğnendiği ciddi bir hak ihlali olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaş ve çatışmaların dünya gündeminde her geçen gün artarak yer almasına ve çocuklara yönelik bu denli büyük bir tehlike oluşturmasına karşın konuya gereken ağırlığın verildiğini ve bu sorunun önlenmesi için çalışıldığını söylemek pek mümkün değildir. Özellikle ülkemizde çocuk hakları ihlalleri ele alındığında, bu konunun çok az gündeme gelmesinin çocukların yararı ilkesine ters bir durum olduğunu belirtmek gerekir.⁷

“Taş atan çocuklar” söylemine özne olan çocukların bu eylemler içerisine sokulmasının, onlardan istifade edilmesinin yanlışlığı ve kanunsuzluğu açık olmakla birlikte, terör yandaşları farklı kazanımlar nedeniyle bu eylemleri çocuklar üzerinden devam ettirmektedir. Ancak makalemizde, terör gruplarının bu hedef ve kazanımlarını değil, bu çocukların dini alt yapılarını ve dindarlık durumlarını tespit etmek ve bu eylemlere katılma ile dindarlık arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Şimdi de dindar ve dindarlık kavramlarını açıklamak yerinde olacaktır. Dindarlık, sözlükte; “dinin yapılmasını emrettiklerini yapma, yasakladıklarından kaçınma hali” olarak tarif edilmektedir.⁸ Dindar kişi her türlü davranışında dini saiklerin etkisiyle hareket ettiği ya da etkisi altında olduğu için Tanrı ya da kutsalla kurulan ilişkiler onun dünyevi bütün işlerinin merkezine oturur.⁹ Dindar, bir dine uyan kişi demektir. Herkes kendi dinine uymaya çalışır ya da uyması gerekir. Ancak pek çok farklı unsurlar çerçevesinde dine uyma dini gereklerini yerine getirmede bireyler arasında farklılıklar vardır. Bu çerçevede dindar: “hayatın olgu, ahlâk ve inanç boyutlarını birlikte gören ve yaşayan insan” anlamında kullanılmaktadır.¹⁰ Günay ise dindarlığı, “kutsal olanın yahut özel bir formu olmak itibarıyla belli bir dinin, muayyen bir zaman ve şartlarda belli bir kişi veya grup ya da toplum tarafından yaşanması” şeklinde tarif eder.¹¹

Bu durumda Müslüman birey açısından dindarlık kavramını “bireyin kendi istek ve iradesiyle tam bir inançla Allah’a bağlanması, emirlerine ve yasaklarına uyması, ritüelleri yerine getirmede hassasiyet göstermesi, yanlışlardan kaçınma durumunu sergilemesi; dindar bireyi ise İslam’ı din olarak kabul eden, benimseyen ve ibadetlerini davranış haline dönüştüren kişi olarak tanımlayabiliriz.

Dolayısıyla dindar, dinin inançlarını, ilkelerini, pratik ve sembollerini içselleştiren ve bunları tutum ve davranışlarına yansıtan insandır.¹² Dini yaşayışın uzandığı alanlar ve geliştiği safhalar gibi dini yaşayışın kalitesi de farklı seviyelerde olabilmektedir. Aynı din mensubu insanlar, dini aynı kalitede ve seviyede yaşamazlar; bu nedenle kişiden kişiye farklı derecelendirmeler vardır.¹³

Gerek İslam gerekse Hıristiyan bilim çevrelerinde yapılan çalışmalarda sosyologlar, psikologlar, ilahiyatçılar vs. insanların dinî yaşayışlarını ve buna bağlı olarak dindarlık biçimlerini farklı şekillerde sınıflandırmaktadırlar. Dolayısıyla yapılan

⁷ Polat- Güldoğan, *Çocuk Askerler*, s. 121.

⁸ D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 284.

⁹ Nurten Kimter, *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniv. Sos. Bil. Ens, 2008, s. 93.

¹⁰ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 1999, s. 329.

¹¹ Ünver Günay, “Dindarlığın Sosyolojisi”, *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*, (ed. Ünver Günay- Celaleddin Çelik), Adana, 2006, s. 22.

¹² Abdurrahman Kurt, *İş Adamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme*, Emin Yayınları, Bursa 2008, s. 22.

¹³ Hayati Hökekleli, *Din Psikolojisi*, T.D.V. Yayınları, Ankara 1998, s. 76.

sınıflamalar ve ortaya konan tipler bunları dile getirenlerin meslekî eğilimlerine göre sosyolojik, sosyal psikolojik, psikolojik, teolojik, kültürel, hatta sosyal antropolojik bir karakter arz etmektedir. Buradan hareketle çok farklı dindarlık tiplerinin söz konusu olduğunu söyleyebiliriz.¹⁴

Burada amacımız, dindarlığa dair ölçülebilir bir takım unsurları ele almak suretiyle dindarlık ile terör eylemi olarak taş atma ilişkisini-etkisini tespit edebilmektir. Burada biz, dindarlığın hangi çeşidinin veya hangi boyutunun esas alındığından ziyade çocukların sahip olduğu dindarlığın teröre olan alakalarını hangi ölçüde ve nasıl etkilediğini tespit etmeyi amaçlamaktayız. Kanaatimiz odur ki çocukların sahip olduğu dindarlık çeşidi ve boyutu ne olursa olsun onların teröre olan yaklaşımlarını ve etkilenme biçimlerini nasıl etkilediğine dair bu araştırma önemli veriler üretecektir.

Yöntem

Bu başlık çerçevesinde araştırmanın modeli, örnekleme ile verilerin derlenmesi ve çözümlenmesi konuları ele alınmıştır.

Araştırmanın Modeli

Taş atan çocukların dini altyapısını tespit ve taş atma eylemlerini anlamak, dini algı ve taş atma gibi terör eylemleri arasındaki irtibatı ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada yöntem olarak “nitel araştırma yöntemi” esas alınmıştır. Bilindiği gibi nitel araştırma “gözlem, görüşme, doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır.”¹⁵ Nitel araştırmalar amaç bakımından nicel araştırmalardan farklı olup bu çalışmalarda ayrıntı hususları açıklamak ve ortaya koymak da hedeflenmektedir. Bu çerçevede yapılan görüşmelerde elde edilen farklı bilgi ve bakış açıları makale içerisinde dile getirilmiş olacaktır.

Din psikolojisi ve sosyal psikoloji literatüründe ‘demografik özellikler’, dindarlık olgusunun ilişkili olduğu önemli ve dinamik değişkenlerden kabul edilmektedir. Bu nedenle konuya ilişkin yapılan alan araştırmalarında, “bireyin sahip olduğu ‘cinsiyet, yaş, sosyo-ekonomik düzey, eğitim düzeyi ve medeni durum’ gibi demografik özelliklerin, dindarlık formu ve düzeyi üzerinde anlamlı bir sosyal psikolojik etkisi olduğu” tezinden hareket edilmiştir. Bu kapsamda genelde tüm gelişim dönemlerinde, özelde ise yetişkinlik dönemindeki sahip olunan demografik özelliklerin, dindarlık formları ve düzeylerine olumlu ve/veya olumsuz anlamda katkı yaptığını öngörmek mümkündür.¹⁶

Özel yöntem ve teknikler kullanarak bir kişinin dindarlık düzeyini belirlemeye ve varılan sonucu rakamsal değerler halinde ifade etmeye dindarlık ölçme denilmektedir. Anket kullanımı dindarlık ölçümünde en sık rastlanan yöntemdir.¹⁷ Dindarlık ve dindarlık ölçme problemi üzerine yapılan tartışmaların uzun bir geçmişi vardır.

¹⁴ Asım Yapıcı, “Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: II, sayı: 2, 2002, s. 80.

¹⁵ Ali Yıldırım-Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2008, s. 39.

¹⁶ Mustafa Koç, “Demografik Özellikler ile Dindarlık Arasındaki İlişki Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XIX, sayı: 2, 2010, s. 220-221.

¹⁷ Ahmet Onay, “Dindarlık Ölçme Çalışmaları” *İslâmî Araştırmalar*, 2001, c. 14, sayı: 3-4, s. 440.

Geçmişten günümüze din sosyolojisinde dindarlığın sosyolojik olarak nasıl ölçülmesi gerektiği sorununun çözümüne yönelik bazı yaklaşımlar sunulmasına rağmen bu sorun henüz çözüme kavuşturulamamıştır.¹⁸ Dindarlığın iç ve dış faktörlerden çeşitli derecelerde etkilenmesi ve bu doğrultuda değişmesi ve şekillenmesi doğaldır. Görece bir kavram olan dindarlığa birbirinden çok değişik anlamlar yüklenebilir. Dolayısıyla dindarlığın sınırlarını tam olarak belirlemek ve tüm yönlerini kuşatacak bir yaklaşım sergilemek oldukça zordur.¹⁹ Ayrıca insanları tamamen tanıyıp anlamak ve onların ideal bir şekilde tipolojisini ortaya koymak mümkün değildir.²⁰

Ölçme işinde ölçülecek şeyin yani dindarlığın tanımı ile birlikte ölçme kriterleri önem arz etmektedir. Elde edilen sonuç dindarlığın tanımına ve esas alınan kriterlere göre değişir. Mesela “Dindar kimdir? Kimler daha çok dindar, daha az dindar sayılır? Dindarlık seviyesini belirlemede neler esas alınmalıdır?” sorularına verilecek cevaplar, ölçümden elde edilecek sonuçlarla doğrudan bağlantılıdır. Genel olarak inanan, ibadet eden, dini kitaplar okuyan ve dini etkinliklere katılanlar dindar sayılmakta, kişilerin bu faaliyetleri yapma düzeylerine göre de dindarlık düzeyleri belirlenmektedir.²¹

Ülkemizde de İslami dindarlık ölçeği geliştirme çalışmaları söz konusudur.²² Ancak bunların mahiyeti, yeterliliği ve tutarlılığı asıl amacımız olmadığı için ele alınmayacaktır.²³ Ayrıca Türkiye’de dini hayatın ölçülmesiyle ilgili yapılmış çok sayıda çalışma mevcuttur.²⁴ Biz çalışmamızda teröre meyilli çocukların dini alt yapısını ve

¹⁸Hakkı Kardeş, Din Sosyolojisinde Dindarlığın Ölçülmesi Problemi Üzerine Bir Araştırma, *Ankara Üniv. İL Fak. Der.*, XLIX, Sayı I, 2008, s.199.

¹⁹ Kemaleddin Taş, “Dindarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XV, sayı: 2, 2010, s. 52.

²⁰ Kerim Yavuz, “Din Psikolojisinin Araştırma Alanları”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı V, Erzurum 1982, s. 100.

²¹ Onay, “Dindarlık Ölçme Çalışmaları”, s. 440.

²² Dindarlık ölçekleri ve alan çalışmaları hakkında değerlendirme için bkz. Cemile Zehra Koroğlu, “Türkiye’de Dini Hayatın İncelenmesi: Bütüncül bir Yaklaşım”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, c. 1, Sayı: 2, s. 82-102.

²³ Dindarlık ölçeği ve dindarlık tipolojileri geliştiren çalışmaların bazıları şunlardır: Max Weber, *Sosyoloji Yaşları*, (çev. Taha Parla), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 339-434; *Din Sosyolojisi*, (Der. Yasin Aktay-M. Emin Köktaş), Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s. 153-164; Thomas F. O’dea, *The Sociology of Religion*, Englewood Cliffs, New Jersey, 1966, s. 57-60; Gustav Mensching, *Dini Sosyoloji*, (Çev. Mehmet Aydın), Din Bilimleri Yayınları, Konya, 1994, s. 253-259; Henri Desroche, “Morfolojik Sosyolojiden Tipolojik Sosyolojiye”, (çev. İzzet Er), *Din Sosyolojisi*, Genişletilmiş 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2008, s. 109-130; Mehmet Taplamacıoğlu, “Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket Denemesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 10, sayı 1, Ankara 1962, s. 141-151; Erdoğan Fırat, *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu: Din Psikolojisi Açısından Bir Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1977; Kayhan Mutlu, “Bir Dindarlık Ölçeği (Sosyolojide Yöntem Üzerine Bir Tartışma)”, *İslami Araştırmalar*, c. 3, sayı: 4, Ankara 1989, s. 194-199; M. Emin Köktaş, , *Türkiye’de Dini Hayat*, İşaret Yayınları, İstanbul 1993; Veysel Uysal, “İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma” *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 8, sayı: 3-4, Ankara 1995, s. 263-271; Münir Koştas, *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995; Asım Yapıcı, “Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık”, *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 2, sayı: 2, Adana 2002, s. 75- 119; Mustafa Arslan, “Popüler Dindarlık Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. 3, sayı: 197, 2003, s. 97-116.

²⁴ Yukarıda belirtilen çalışmaların büyük kısmı aynı zamanda dindarlığı ölçmeye yönelik çalışmalardır. Onların haricinde bazı çalışmalar ise şunlardır. Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999; Mustafa Arslan, *Türk Popüler Dindarlığı (Çorum Örneği)*, DEM Yayınları,

dindarlık düzeyini ölçerken çocukların dini davranış olarak temelde beş vakit namaz kılma ve ramazanda oruç tutma vb. bağlamında durumlarını kastetmekteyiz. Dindarlığın ölçülmesinde neyin dikkate alınması gerektiği yukarıda ifade edildiği üzere alanda başlı başına bir tartışma konusudur. Bununla birlikte yapılan birçok çalışmada kişinin dindarlığı hakkında bilgi edinmek için ibadetleri vb. yerine getirip getirmediği, eğer getiriyorsa hangi sıklıkla yerine getirdiği veri olarak kullanılmıştır.²⁵

Çalışma için bizzat taş attığı iddia edilen, taş atma eylemlerinde fotoğraf, kamera veya benzeri yollarla tespit edilen ve gözaltına alınan genellikle ise olay esnasında tutuklanan ve yargı süreci henüz neticelenmemiş taş atma eylemi içerisinde olduğu kuvvetle muhtemel olan ancak mahkeme kararı olmadığı için “böyledir” deme imkanımızın olmadığı çocukların bizzat kendileri ile görüşme yoluyla veri toplanmıştır. “Görüşme tekniği, nitel araştırmaların yanında nicel araştırmalarda da kullanılmaktadır. Ancak nitel araştırmalarda görüşme kişilerin bakış açısını ortaya çıkarmayı amaçlar. Bu nedenle görüşülen kimselerin anlam dünyasını, duyu ve düşüncelerini anlamak, nicel görüşmelerdeki gibi yüzeysel değil daha derin bilgi edinmek asıl amaçtır.”²⁶ Bundan dolayıdır ki nitel görüşmeler; eğitimciler, siyaset bilimciler ile sosyologlar ve diğer sosyal bilimciler için temel araştırma araçları olarak dikkat çekmektedir. Buna istinaden anket gibi bir çalışmayla nicel sonuçlar yerine derinlemesine bakış açısı ve veri elde etmek amacıyla tarafımızca görüşme yapılarak veriler elde edilmiştir.

Nitel araştırma yöntemlerinden olan görüşmeler ile ilgili alanyazında farklı sınıflandırmalar bulunmaktadır. M. Smith tarafından görüşmeler “yapılandırılmış” (structured), “yarı yapılandırılmış” (semi-structured) ve “yapılandırılmamış” (unstructured) görüşmeler” olarak sınıflandırılmıştır.²⁷ “Yarı yapılandırılmış görüşmelerde araştırmacı görüşülene yönelteceği belli başlı soruları hazırlar. Ancak görüşme esnasında soru sırasına uymak zorunda değildir. Yeni sorular sorma gereğini hissederse onları da görüşülene sorar.”²⁸ Önceden belirlenmiş soru başlıkları altında açık uçlu soruların olması, derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilebilmesi için yanıtlayıcının soruları serbestçe yanıtladığı bir görüşme türü olması münasebetiyle “yarı yapılandırılmış görüşme” yöntemi, amacı gerçekleştirme açısından kanaatimizce daha işlevseldir. Bu doğrultuda araştırmamızda “yarı yapılandırılmış” görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Böylece sohbet ve konuşmanın yönüne göre farklı bir takım hususların konuşulması ve farklı bir takım verilerin elde edilmesi söz konusu olmuştur.

İstanbul 2004; Yakup Coştu, “Dine Normatif ve Popüler Yaklaşım: Bir Dini Yönelim Ölçeği Denemesi”, *Hittit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 8, sayı: 15, Ankara 2009; Ejder Okumuş, *Gösterişçi Dindarlık*, Pınar Yayınları, İstanbul 2002, A. Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, D.E.M. Yayınları, İstanbul 2004; Ali Akdoğan, *Sosyal Değişme ve Din*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2004; İlhan Topuz, *Dini Gelişim Seviyeleri İle Dini Başa Çıkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2003.

²⁵Bu şekil anlama ve bu bağlamda yapılan araştırmalar mevcuttur. Mesela bkz. İsmail Sağlam, “Anne-Baba Dindarlığının Çocuklar Üzerindeki Etkisi”, *Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)*, [25-26 Aralık 2004, İSAM Konferans Salonu, Üsküdar], 2006, s. 165; Erdoğan Güçbilmez, Yenimahalle ve Kayadibi Karşılaştırmalı Bir Köy Araştırması, Sevinç Matbaası, Ankara 1972; Beşir Atalay, *Sanayileşme ve Sosyal Değişme (Kırkkale Araştırması)*, Ankara 1983.

²⁶ Elif Kuş, *Nitel-Nicel Araştırma Teknikleri*, Anı Yayıncılık, Ankara 2003, s. 87.

²⁷ Malcolm Smith, *Research Methods in Accounting*, SAGE Publications, London -Thousand Oaks, New Delhi 2003, s. 128.

²⁸ Smith, *Research Methods in Accounting*, s. 128; Burak Mil, “Nitel Araştırma Tekniği Olarak Görüşme”, *Nitel Araştırma*, Detay Yayıncılık, Ankara 2007, s. 8.

Katılımcılar

Ülkemizde her yıl çok sayıda çocuk; taş atma, izinsiz gösteriye katılma, örgüte üye olma ya da örgüt adına suç işleme, örgütün propagandasını yapma, 2911 sayılı yasaya muhalefet ve benzeri suçlardan dolayı gözaltına alınmaktadır. Şırnak merkez ve özellikle Cizre ile Silopi ilçelerinde gerçekleşen izinsiz gösterilerde ve eylemlerde sürekli olarak çocuklar yer almaktadır. Araştırma, 2012 yılında yapılmakla birlikte Şırnak merkez ve ilçelerinde 2008'den itibaren gözaltına alınan, mahkeme süreci 2012 yılı itibariyle hala devam eden toplam 26 çocuğun katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu çocuklardan bazılarının taş atma suçundan dolayı gözaltına alınma zamanlarının bir kaç yıl önce bazılarının da bir kaç hafta ya da bir kaç ay önce olduğunu özellikle belirtmeliyiz. Çalışma gönüllülük esasına dayalı olarak çocukların büyük bir kısmı ile evlerinde birebir özel ve yalıtılmış ortamda gerçekleştirilirken bir kaç ebeveyn ise yanımızda bulunmak istemiştir. Araştırma evrenin tamamı üzerinde yapılmamış olmakla birlikte 26 sayısının nitel bir araştırma için –özellikle tehlikeli bir bölgede terör gibi riskli bir konuda yapıldığı gerçeği göz önüne alındığı takdirde- önemli olduğu daha bir net anlaşılacaktır. Nitekim bu konuda, doğal ortamında yapılan bu çalışma Türkiye’de bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Araştırma sonuçları katılımcıların verdiği bilgiler, araştırmanın yapıldığı sosyal ortam ve zamanla sınırlı olmayıp 2010-2012 yılları arasında Şırnak’ta yaşayan ve terör, çocuk ve din eksenli çok sayıda alan araştırması yapan araştırmacının yani kendimizin gözlemlerine de dayanmaktadır. Araştırmadan elde edilecek bulgular tüm Türkiye’de taş atan çocukların dini algı ve alt yapılarını tespit ile bazı çıkarımlara ve bilgilere ulaşmamıza imkan tanıyacaksa da sözkonusu sonuçların öncelikle uygulama sahası olan Şırnak ili için geçerli olacağını belirtmeliyiz. Katılımcı bireylerin görüşleri aktarılırken görüşme sırasına uygun olarak KÇ1, KÇ2, KÇ3 şeklinde kodlama sistemi kullanılacaktır.

Çizelge 1: Katılımcıların Yaşları

0-10 Yaş	11-14 Yaş	15 ve Üstü
1	7	18

Çizelge 1’de görüldüğü üzere görüşme yapıldığı esnada katılımcı 26 bireyin sadece 1’i 10 yaş ve altı olup, 7’si 11-14 yaş aralığındadır. 18 katılımcının ise 15 ve üstü yaş grubunda olduğu görülmektedir.

Çizelge 2: Olay Esnasındaki Yaşları

0-10 Yaş	11-14 Yaş	15 Yaş ve Üstü
3	16	7

Katılımcıları iddia edilen suçun işlendiği esnadaki yaşları açısından ele alınca 0-10 yaş arası 3, 11-14 yaş arası 16, 15 yaş ve üstü ise toplam 7 çocuğun olduğu görülmektedir. Bu durum çocukların taş atma vb. eylemlerde bulunma açısından büyük kısmının 11-14 yaş aralığında bulunduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Çizelge 3: Cinsiyet Dağılımları

Kız	Erkek
1	25

Çizelge 3’de görüldüğü gibi katılımcıların 1’i hariç 26’sı erkektir. Erkek çocukların, kız çocuklarına oranla daha fazla suç işledikleri görülmektedir. Erkeklerin kızlara oranla daha çok suç işlemelerinde fazla gerginliğe-gerilime maruz kalmaları, bu durumlara karşı tepkilerinin suça daha uygun olması ve örneklik teşkil eden olumsuzluklara ulaşım açısından daha kolay şartlara sahip olmaları, ayrıca aile büyüklerinden kaynaklanan fiziki şiddetlere erkeklerin daha çok maruz kalmalarının da etkili olduğu dile getirilmektedir.²⁹ Bunda doğal olarak fiziki ve psikolojik unsurlarla birlikte toplumdaki geleneksel yapının kız çocuğuna bakışı ve kız çocuğunun korunması algısının da etkili olduğu söylenebilir.

Çizelge 4: Eğitim Durumları

Çizelge 4’de görüldüğü üzere hali hazırda eğitim durumu devam eden toplam 12 katılımcı mevcuttur. Eğitim hayatına devam edenlerin ise 7’sinin ilköğretim öğrencisi

	İlköğretim Öğrencisi	İlköğretim Terk	İlköğretim Mezunu	Ortaöğretim Öğrencisi	Ortaöğretim Terk	Ortaöğretim Mezunu
Erkek	7	3	2	5	9	--
Kız	-	-	1	-	-	-

ve 5’inin ortaöğretim kurumlarına devam eden öğrenci olduğu görülmektedir. Dikkat çekicidir ki katılımcılarla görüşme yapıldığı esnada lise mezunu olmaya uygun olduğu halde hiç bir katılımcı ortaöğretim kurumlarından mezun olamamıştır.

Verilerin Toplanması

Yarı yapılandırılmış olarak gerçekleştirilen görüşmeler için alan yazına bağlı olarak görüşme konularına dair temel ve konuyu açıcı sorular önceden hazırlanmıştır. Görüşmelerin büyük bir kısmı katılımcıların evlerinde, bir kısmı da farklı mekanlarda gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında gerektiğinde önceden hazırlanmış sorulara ilişkin yanıtları daha da belirginleştirmek ve ayrıntılı hale getirmek amacıyla, katılımcılara açıklayıcı sorular da yöneltilmiştir. Görüşmeler ortalama 25–45 dakika arası sürmüş ve anlatılanlar anlatıma sadık kalınarak yazılarak not edilmiştir.

²⁹ Hay, Carter, “Family Strain, Gender and Delinquency”, *Sociological Perspectives*, Vol. 46, No 1, 2003, s. 108-110.

Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

Görüşmelerin sonrasında betimsel analiz aşağıdaki işlemler gerçekleştirilerek yapılmıştır.³⁰ Gerçekleştirilen görüşmeler üzerinde değişiklik yapılmadan dökümleri gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler sistematik ve açık biçimde okunmuş ve düzenlenmiş, anlam bütünlüğü bozulmadan bir araya getirilerek doğrudan alıntılar tercih edilmiştir. Betimlenen malumat imkan nisbetinde açıklanmış, yorumlanmış, neden-sonuç ilişkileri çerçevesinde incelenmiştir. Ortaya çıkan temalar ilişkilendirilerek bir takım tahminlerde bulunulmuştur.

Bulgular ve Yorumlar

Araştırma verilerinin analizleri, “taş atan çocuklar” olarak bilinen bireylerin, dini alt yapısı ve dindarlık düzeyi çerçevesinde önemli verilerin tespitine olanak sağlamış ancak aile ya da okul tarafından verilen din eğitiminin mahiyet ve keyfiyeti ile birlikte, dini ve dindarlığı anlama noktasında bir takım sorunların yaşandığını göstermiştir. Analizler bu sorunlar çerçevesinde derinleştirilerek temel sorun alanları saptanmış, son olarak geniş bir değerlendirme ile dine meyilli bireylerin terör eylemleri içerisinde bulunuyor olmasının sebepleri irdelenmiş ayrıca bir takım öneriler dile getirilmiştir.

1. İnsanların Hayatlarını İslam Dinine Göre Şekillendirmelerinin Gerekliliği

Dinin bir değer olarak kabul edilmesi ve birey tarafından önemsenmesi kişinin dindarlığının önemli bir güdülenme unsurudur. Bu bağlamda dine bakış ve yaklaşım çerçevesinde dinin hayat üzerindeki etkisini anlamaya yönelik olarak katılımcılara “İnsanlar günlük hayatlarını İslam dinine göre şekillendirmeli midir?” sorusu sorulmuştur. Soruya katılımcı 26 kişiden 4’ü cevap vermemiş kafa sallamakla yetinmiş, 2 tanesi bilmediğini ifade etmiştir. Burada özellikle “bilmem” denilmesi durumunun ve kafa sallama tavrının dili kullanma yeterliliğinin azlığı ve soruyu tam olarak anlamamakla alakalı olabileceği ihtimalini özellikle belirtmek gerekir.

Dinin yaşam üzerindeki etkisine dair bakışı ölçmeye yönelik bu soruya verilen hiçbir cevapta “hayır katılmıyorum” diyen katılımcı olmamıştır. Cevap veren 20 katılımcının tamamı insanların hayatını dine göre şekillendirmesi ve dinin emirleri doğrultusunda yaşaması gerektiğine dair kanaatlerini ifade etmişlerdir. Bu soruya verilen cevaplardan bazıları şöyledir:

KÇ5: Herkes dine göre yaşamalıdır. Allah’tan başka sığınacak kimse yok, o yüzden dine göre yaşamak gerekir.

KÇ8: Yok dinin dışına çıkmak normal değil. Sonuçta Allah’ın bize verdiği emirlere uymak lazım.

KÇ9: Zaten bu dönemde bazıları dinine takılıyor, bazıları keyiflerine. Eskiden öyle değildi. Eskiden çok güzeldi! Şimdi biri yere düşünce şimdi kimse kaldırmıyor, diyor bana ne! Eskiden biri düşse adam kaldırırdı, eskiden iyiydi şimdi değil.

KÇ11: Ben günah olanı yapmam derim arkadaşşıma kötü yollara gümicem iyilik yollarına gidicem derim.

KÇ19: Yaptığım şey günah denilirse onu yapmaktan vazgeçerim.

KÇ20: Günah olduğunu bildiğim şeyden vazgeçerim, hoca derse bu günah, ondan vazgeçerim.

³⁰ Yıldırım-Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, s. 224.

2. Kendini Dindar Olarak Tanımlama Durumu

Dindarlık, izafi bir kavramdır ve din tanımlamalarından bağımsız değildir. Nitekim din kavramının tanımında ortaya çıkan farklılık ve belirsizlik genelde dindarlık kavramı için de geçerlidir. Dindarlıkla ilgili birbirinden farklı tipolojiler geliştirilmiş olup alan yazında değerlendirmeleri yapılmaktadır.³¹ Biz burada “*Kendini dindar olarak tanımlayabilir misin?*” sorusunu sorarak katılımcıların kendilerini nasıl tanımladıklarını tespit etmeyi amaçlamış bulunuyoruz. Katılımcılardan 3’ü kendisini dindar olarak tanımlamazken, 2 kişi cevap vermemiş, kalan 21 kişi ise kendisi tam dindar ya da elinden geldiğince dini yaşayan kimseler olarak tanımlamışlardır. Bu soruya verilen cevaplardan bazıları şu şekildedir:

KÇ2: Ben dindarım, Allah’a şükür.

KÇ3: Dindarım, dini yaşıyorum.

KÇ5: Pek fazla değilim.

KÇ6: Kendimi dini bütün olarak görüyorum. Kur’an okumak istiyorum, namaz kılmak istiyorum, oruçlarımı tutmak istiyorum.

KÇ15: Ben çok dini yaşayan birisiyim.

KÇ21: Çok dini bütün değilim, normalim.

KÇ26: Valla abi dinime bağlıyım ama zaman geçtikçe insanlar kötüleşiyor.

3. Okul Harici Dini Eğitim Alma Durumu

Her insanda doğuştan var olan bir din olgusu vardır. Doğuştan din duygusuna sahip olan ve hayatının her aşamasında bununla iç içe olması beklenen insanın gündelik birçok meselede eğitilmesinin gereği gibi, dindar olması beklenen bireylerin dinin ilkelerini benimsemesi ve gereklerini yerine getirmesi için de eğitilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde kişinin din tarafından onaylanmayan bir takım inanç ve düşüncelere saplanması, tamamen din karşısı bir anlayış geliştirmesi veya İslami olmayan bir hayatı benimsemesi kaçınılmaz bir durumdur.

Bu çerçevede örgün ya da sistemli bir din eğitimi almak bireylerin dini gelişimi, din duygusunun oluşumu açısından önem arz etmektedir. Bu durumu tespite yönelik olarak katılımcılara “*Hiç yaz Kur’an kursuna ya da medreseye gittin mi? Gittiyse ne kadar devam ettin?*” sorusu sorulmuştur. Katılımcılardan sadece 3’ünün hiç Kur’an kursuna ya da mele’ye³² gitmediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla hiç dini eğitim almayan 26 katılımcıdan 3 kişi olup sadece % 11.5’e tekabül etmektedir. Bu soruya verilen cevaplardan bazıları aşağıdaki gibidir:

KÇ2: Gitmedim hiç. Birkaç kere çocuklara takılıp gittim ama bıraktım.

KÇ3: Mahallede birine her akşam gidiyorum.

KÇ4: Kur’an kursuna 5-6 sene önce bir hafta gittim, sonra gitmek istedim, gidemedim.

KÇ5: Kur’an kursuna camiye küçükken gittim bir iki ay, sonra bıraktım.

KÇ11: Seyda’ya gittim. İki üç-harf gördüm bıraktım.

KÇ12: Evet gittim. Bir eve gidiyordum. Çok oldu uzun süre devam ettim.

KÇ17: Camiye gittim arkadaşlarım gidince ben de onlarla gittim.

³¹Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Emin Köktaş, *Türkiye’de Dini Hayat-İzmir Örneği*, İşaret Yayınları, İstanbul 1993, s. 47-67.

³² Bölgede klasik doğu medreselerinde okuyup icazet (diploma) alıp ders verme yetkisine sahip din adamlarına Mele’ daha ileri düzeyde eğitim almış olanlara da Seyda lakabı verilmektedir.

KÇ22: *Menzil camiine gittim. Kur'anı baştan sona bitirdim. 6 yıl okul döneminde de okudum.*

4. Kur'an Okumayı Bilme Durumu ve Okuma Sıklığı

Müslümanlar için Kur'an; temel olarak insanlığı hidayete sevk, doğru yola irşad eden³³, ortaya koyduğu, işaret ve delalet ettiği esaslara dayanarak insanlara faziletli, huzurlu bir hayat sunmak için Allah tarafından gönderilmiş bir rehberdir. Kur'an'ı okumak ve okutmak, öğrenmek ve öğretmek, anlamak ve anlatmak fiillerinin her biri birer ibadettir. Kur'an, kendisinin öğrenilip okunmasını ve anlaşılmasını istemektedir. Kur'an'ın muhataplarından ilk istediği şey onun okunmasıdır.³⁴ Nitekim Müslümanları Kur'an okumaya teşvik eden birçok hadis-i şerif bulunmaktadır.³⁵

Araştırmamıza konu olan örneklem grubumuza "Kur'an okumayı biliyor musun? Biliyorsan ne sıklıkla okuyorsun" sorusu sorulmuştur. Buna göre 26 katılımcıdan 12 tanesinin Kur'an okuma bilmediği görülmektedir. Katılımcılardan 2'si Kur'an okumayı öğrendiğini ama okumadığı için unuttuğunu belirtmiştir. Nitekim (KÇ18) *Ben küçükken okumuşum ama pek bilmiyorum (KÇ22) ise Kur'an okumayı bilmiyorum. Biliyordum, çoktandır okumuyorum unuttum*, şeklinde cevap vermiştir.

Kur'an okumayı bilmeyenlerden 4'ü Kur'an okumayı öğrenmek istediğini, ders almaya başlayacağını ifade etmiştir. Kur'an okumayı bilenlerin 6'sının düzenli Kur'an okuduğu bir kısmının ise ara sıra evde Kur'an okuduğu tespit edilmiştir. İşte "Kur'an okumayı biliyor musun? Biliyorsan ne sıklıkla okuyorsun" sorusuna verilen cevaplardan bazıları aşağıda verilmiştir:

KÇ1: *Biliyorum. Ne zaman keyfim olursa, o zaman okuyorum.*

KÇ6: *Evet biliyorum. Her gün Kur'an okuyorum.*

KÇ7: *7-8 senedir biliyorum. Ama şimdi pek Kur'an okumuyorum.*

KÇ12: *Evet biliyorum. Birazını okudum. Her gün okuyorum.*

KÇ16: *Kur'an okuyabiliyorum. Hatmettim Kur'anı.*

KÇ24: *Kur'an okumayı bilirim. Yarısını okudum.*

KÇ27: *İki kere hatmetmişim Kur'anı. En son Mardin'de cezaevinde okudum.*

5. Dini Konuları Bilme Durumu

Bilgi-eylem arasında bir irtibat olmakla birlikte her bilinenin yerine getirildiğini iddia etmek de mümkün değildir. Bu çalışmada katılımcı bireylerin dini bilgileri ne kadar bildiğini sorularla ölçmek ve test etmekten ziyade öz bilinçlilik düzeyi test edilmek istenmektedir. Buna bağlı olarak katılımcılara "Dini bilgileri yeterince bildiğini düşünüyor musun?" sorusu sorulmuştur. Buna göre bu soruya 3 kişi cevap vermemiş olup ne diyeceğini bilmediğini söylerken, 10 katılımcı yeteri kadar ya da çok iyi bildiğini ifade etmiştir. Geriye kalan 13 katılımcı az bildiğini ya da yeteri kadar bilmediğini dile getirmiştir. Bu soruya verilen cevaplardan bazıları şu şekildedir:

KÇ1: *Evet yeteri kadar biliyorum.*

KÇ2: *Ben yok valla yetecek kadar bilmiyorum. Öğrenmek isterim.*

³³ Al-i İmran 3/18; Bakara 2/2.

³⁴ Alâk 96/1.

³⁵ Buhârî, Fedâilu'l-Kur'an, 17, Tevhid, 57; Müslim, Müsâfirin, 243; Ebu Dâvud, Edeb, 19; Tirmizi, Edeb, 79; Nesâî, İman, 32; Buhârî, İlim, 15, Zekât 5, Ahkâm 3, Temennî 5, İtisâm 13, Tevhid 45; Tirmizî, Birr, 24; İbni Mâce, Zühd 22.

KÇ4: Dini bilgilerim yeterli değil bana göre. Daha çok öğrenebileceğim şeyler var.

KÇ5: Valla bilmiyorum yeteri kadar. İslam hakkında İslam'ın geçmişin nasıl olduğunu.

KÇ8: Dini bilgileri yeteri kadar bilmiyorum. Namazı kalmayı bazı sureleri biliyorum.

KÇ9: Evet zaten her şeyi biliyorum namaz kalmayı felan.

KÇ16: Çok biliyorum (dinim 5'di).

KÇ20: İbadet etmeyi çok iyi biliyorum. Dini bilgileri çok iyi değil de bilmem gerekenleri biliyorum.

KÇ21: Çok biliyorum. (Mesela neyi biliyorsun sorusu kendisine sorulunca): Kelime-i şehadeti, imanın şartlarını biliyorum...

6. Dini Bilgileri Nerede Öğrendikleri

Çocuğun dini gelişiminde resmi ve resmi olmayan unsurlar olarak, okul, aile, cami, eğitim kurumları, oyun ve okul arkadaşları, yakın akrabalar ve komşular, okunan kitap, gazete ve dergiler, dinlenen radyo ve izlenen dizi, film ve televizyon programları ile çevredeki diğer insanların rolü vardır.³⁶

Katılımcılara “Dini bilgileri nerede öğrendin?” şeklinde birden fazla cevap imkanı sunan açık uçlu soruda hangi unsura kaç defa işaret edildiği tespit edilmek istenmiştir. Buna göre: Sadece okul diyen 4 kişi olmuştur. Birden fazla unsura dikkat çekenler arasında anne-babaya 8 kez işaret edilmiş, 14 kez okul ifade edilmiş, 3 kez dede, bir kez nine ve bir kez abla, 6 kişi tarafından cami ve yaz Kur'an kursuna işaret edilmiş, 1 kişi kitap, 2 kişi ağabey cevabı vermiştir. Tamamına yakını okul eğitiminden geçmiş katılımcıların (2 katılımcı ilkokul 2'den terk) verecekleri cevaplarda okulun daha yoğun olması beklenirdi. Nitekim Altaş tarafından yapılan bir araştırmaya göre, lise öğrencilerinin dini bilgi edindikleri kaynak açısından DKAB öğretmenin ilk sırada, ailenin ise ikinci sırada olduğu tespit edilmiştir.³⁷ Bu durumda katılımcıların dini bilgileri öğrendikleri yer olarak okula işaret oranının düşük olması ve az ifade edilmesi burada bir sorun ya da okuldaki DKAB eğitimi ile ilgili bir takım sıkıntıların varlığı ihtimalini hatıra getirmektedir.

Bu hususu netleştirmek için katılımcılara ayrıca “Anne-baba ya da aileden herhangi biri dini bilgi verdi mi?” sorusu sorulmuştur. 2 katılımcı aileden kimsenin kendisine bilgi vermediğini belirtmiş, 3 tanesi az da olsa verildiğini, 2 tanesi de “vermişlerdir ama ne anlattılar hiç bilmiyorum” şeklinde cevap vermiştir. Soruya cevap vermeyen 5 kişi haricinde katılımcıların tamamı aileden anne-baba ya da abla, abi, dede ve ninenin dini bilgi verdiğini belirtmişlerdir.

KÇ7: Ailem küçükken beni eğitti, öğretti.

KÇ9: Babam anlatır annem değil. Dedi “bu dönemlerde Hz. Muhammed böyle böyledir” öyle şeyler anlattı.

KÇ10: Nasıl söyleyeyim bana söylenmiştir ama aklıma gelmiyor.

KÇ15: Ara sıra biraz öğretiyorlar nasıl yapılacağını namazı, orucu...

KÇ29: Anlatıyorlar ama bilmiyorum valla ne anlattılar.

³⁶ Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1987, s. 44.

³⁷ Nurullah Altaş, *Gençlik Döneminde Din Olgusu ve Liselerde Din Öğretimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2004, s. 129.

7. Dini Konularda Aklına Soru Takılma Durumu

Ülkemizde gençlik problemleri araştırılırken gençliğin dini problemlerine gereken önem verilmediği görülmektedir. Hâlbuki din ile ilgili problemlerin gençlerin problemlerinin önemli bir kısmını teşkil ettiği rahatlıkla söylenebilir. Bu nedenle gençlerin dini problemlerinin araştırılması bir zarurettir.³⁸ Nitekim yapılan bir araştırmaya göre, dini konularda problemleri olduğunu ifade eden genç oranı %42, dini konuda problemim yok diyen ise %50.3, cevapsız %7.7 olarak görülmüştür.³⁹ Burada problemleri olduğunu söyleyen gençlere çözümü için nerelere başvurdukları sorulmuş ve şu sonuçlar elde edilmiştir: Kitaplardan yararlanan %42.8, aileye başvuran %19.7, çevrede dini bilgisiyile tanınmış kimselere %27.1, kalan az bir kısım da arkadaşlara başvurmuştur.⁴⁰

Yaptığımız araştırmada katılımcıların dini konulara olan ilgi ve alakalarını ölçmek, onların dini meseleler hakkında düşüncelere sahip olup olmadıklarını tespit için onlara “*Dini bir konuda aklına soru takılıyor mu? Aklına gelen soruların cevabını nereden öğreniyorsun?*” sorusu sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplara göre katılımcılardan 4’ü aklına bu tarz sorular gelmediğini ve düşünmediğini belirtirken, katılımcılardan birisi (KÇ25) “*Hepsini biliyorum aklıma soru takılmaz*” cevabını vermiştir. Buna göre 21 katılımcı aklına zaman zaman dini konularda sorular takıldığını dile getirmiştir. İhtiyaç duyulan, zihni meşgul eden sorularda kimlere müracaat edildiği hususuna gelince, katılımcılardan sadece anne, baba, dede, abla ve abi gibi aile bireylerine işaret eden 7 katılımcı olmuştur. Toplamda 10 katılımcı sormak istediklerini aile bireylerine sorduklarını belirtmiştir. Katılımcılardan 4’ü “...kişilere sorarım. Çünkü onlar Kur’an okumayı biliyorlar” şeklinde cevap vermişlerdir. Bu durum Kur’an okuyan kimselerin dini de bilen kimse olarak algılandığını göstermektedir. 6 kişi imam ya da hocaya, 2 kişi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenine sorduğunu dile getirirken, 2 kişi internette araştırdığını dile getirmiştir. Mele efendiye, amcaoğluna ve teyzekızına ve işyerinde ustasına soran 1’er kişi, arkadaşlarıma sorarım diyen 3 kişi görülmüştür.

Aileye sorma oranının bu yaş grubundaki bireyler için bu derece yüksek olması dikkat çekici olup, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmenine ve imama sorma oranının, bu derece düşük olması da bir o kadar şaşırtıcıdır. Okul çağı çocuklarının sorularını öğretmene ve din görevlilerine yöneltme oranının düşük olmasının nedenleri mutlaka araştırılmalıdır.

8. Okuldaki Dkab Dersi Eğitimine Bakış

Din eğitimi bilimi günümüz şartlarında modern, dindar, Allah’a içtenlikle bağlı iyi bir kul, iyi bir vatandaş, üretken, donanımlı ve kendine yeterli aynı zamanda sorgulayıcı ve araştırmacı bir birey yetiştirmek zorundadır.⁴¹ Nitekim “okullarda DKAB dersinin okutulmasının amacı çocuklara kendi dinlerine ait temel bilgileri aktararak, kendi kültürlerine özgü dini gelenekleri doğru bir şekilde öğretmektir. Okul dışında ailenin imkânları veya özel imkânlarla bu bilgileri vermek mümkün olmayacaktır. Verildiği

³⁸ Mehmet Bayyığıt, “Gençliğin Dini İnanç, İbadet ve Problemlerine Bağlamsal Bir Bakış”, *Gençlik Dönemi ve Eğitimi-II, Tartışmalı İlmî Toplantı, (18-20 Nisan 2003), Ensar Neşriyat, Bursa, 2003 s. 238.*

³⁹ Bayyığıt, “Gençliğin Dini İnanç, İbadet ve Problemlerine Bağlamsal Bir Bakış”, s. 238.

⁴⁰ Bayyığıt, “Gençliğin Dini İnanç, İbadet ve Problemlerine Bağlamsal Bir Bakış”, s. 240.

⁴¹ Halis Ayhan vd., *Din ve Ahlak Eğitim Öğretimine Yeni Yaklaşımlar*, Dem Yayınları, İstanbul 2004, s. 20.

kabul edilse bile birçok yanlış beraberinde taşıma potansiyelini barındıracaktır”.⁴² Gençlerin sapma davranışlarına, ayrılıkçı ve suç teşkil eden eylemler içerisine girmelerinin önlenmesinde din eğitimi asıl unsurdur. Gençlere hitap açısından ilk ve ortaöğretim DKAB dersi bu anlamda önem arz etmektedir.

Bugün Türkiye’de, zorunlu olmasından dolayı, teorik olarak aileleri dindar olsun olmasın, ilköğretim ve liseye devam eden Müslüman ailelerin çocuklarının tamamı aynı içeriğe sahip din öğretimi programından geçirilmektedir.⁴³ Ancak bu eğitiminin ne derece etkili ve başarılı olduğu ise üzerinde durmayı gerektiren önemli bir husustur.

Daha önce yapmış olduğumuz bir araştırma bağlamında düşünecek olursak, okullarda eğitimi verilen DKAB dersinin yanında gözden geçirilmesi, verimliliğinin artırılması için nelerin yapılması gerektiği üzerinde hassasiyetle durulmalıdır.⁴⁴ Nitekim katılımcılara sorulan “Okuldaki DKAB eğitimini nasıl değerlendiriyorsun?” sorusuna verilen cevaplar dini eğitim açısından okuldaki ilgili derse bakışı öğrencilerin gözüyle ortaya koymaktadır. Katılımcılardan 7 kişinin soruya cevap vermediğini, ne diyeceğini bilemediğini görmekteyiz. Bu şekilde olmasında 2 öğrencinin ilköğretim birinci sınıf sonrası okulu bırakmış olması, bir kısmının da okuldan mezun olup eğitimle ilişkisinin olmamasının kaynaklandığı kanaatindeyiz. Soruya cevap verenlerden 6 kişi çok faydalı olduğunu belirtirken 5 kişi biraz faydalı olduğunu belirtmiş, 9 kişi ise faydalı bulmadığını dile getirmiştir. Öğrencilerin neyi ne kadar öğrendiğini tespit etmek hedef olmamakla birlikte, denemek amacıyla KÇ14’ün “Öğretmenimiz iyi, çok şey öğrendik” cevabına mukabil “Neler öğrendin?” diye sorduk. Ancak aldığımız cevap “Ne öğretti aklıma gelmiyor” şeklinde olmuştur. Bir başka katılımcı (KÇ19) için de aynı durumun geçerli olduğunu tespit etmiş bulunuyoruz. Öğretmenin güzel öğrettiğini ifade eden söz konusu katılımcıya “Aklında din dersinden öğrendiğin bir şey var mı?” şeklinde sorulunca “Hayır bir şey kalmadı aklımda” cevabını verdiğini görüyoruz. Neler bildiğini test etmek için İslam’ın şartı, imanın şartı sorulunca yalnızca Kelime-i Şehadet cümlesini biliyor ve hemen söylüyor. Bu durum kendince dini konuları bildiğini ifade eden diğer çocukların denenmesi durumunda nasıl bir sonuçla karşılaşacağımız hakkında ipucu vermiş olmakla birlikte çalışmamızda asıl hedef bu olmadığı için diğerlerini denemedik. Ama bilenlerin, bildiğini söyleyenlerin bilgilerinde ciddi sıkıntı olduğunu, büyük kısmının bilgi düzeyinin yüzeysel olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Aşağıda bu soruya verilen cevaplardan bazıları verilmiştir:

KÇ4: Verimli olmuyor desem yeridir. Haftada bir saat sınıf da iyi değil çok faydalı olmuyor.

KÇ5: En zevkli geçen ders beden eğitiminden de daha zevkli. Öğretmenlerim çok iyi.

KÇ10: Çok faydalı olmadı. Sınıf düzgün değildi.

KÇ16: Okulda din dersinde camiden daha çok öğreniyorum.

KÇ24: Ablamdan, annemden, okuldan daha çok öğrendim.

9. Ailenin İbadetlere Teşvik Durumu

Motivasyon (motivation/güdülenme); sözlükte en genel anlamıyla organizmayı belli bir nesneye veya duruma teşvik eden, eyleme sürükleyen, itici güç olarak tanımlanmakta

⁴² Ayhan vd., *Din ve Ahlak Eğitim Öğretimine Yeni Yaklaşımlar*, s. 51.

⁴³ Talip Atalay, “Aile Dindarlığının Gençlerin Dindarlığına Etkisi Üzerine Bir Araştırma”, *Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)*, [25-26 Aralık 2004], Kurav Yayınları Bursa 2006, s. 188.

⁴⁴ Süleyman Karacelil, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Problemleri: Şırnak İli Örneği*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 24 (8 Temmuz-Aralık 2010), Şanlıurfa.

olup⁴⁵ organizmayı hedefe ulaşmak için davranım yapmaya iten içsel ve dışsal olayların tümüdür.⁴⁶ Motivasyonu ifade için amaç, yönelme, istek, niyet, tutku, güdü, tutum, ilgi, seçim gibi farklı terimler kullanılır.⁴⁷ Motivasyonla amaç; bir kimsenin belirli bir şekilde hareket etmesini teşvik veya o kimseye en azından belirli bir davranış gösterme eğilimi kazandırmaktır. İnsan davranışlarını etkileyen çeşitli faktörlerden söz edilebilir. Ancak davranışın yönünü, şiddetini, kararlılığını belirleyen en önemli güç kaynağı motivasyondur.⁴⁸ Çocukların ve gençlerin dine yönelişleri ve ibadetleri yerine getirmelerinde teşvik ve motivasyon önem arz etmektedir. Nitekim bir araştırmada annenin ve babanın teşviklerinin etkisi; ilk defa namaz kılmada %65.8, ilk defa oruç tutmada ise %67.5 gibi oldukça yüksek bir oranda çıkmıştır. Bütün bu değerlendirmeler doğrultusunda, çocukların ibadetleri tecrübe etmelerinde, dolayısıyla bir nevi dindarlığı ilk defa yaşamalarında anne-babanın müstesna bir yerinin olduğu sonucuna varabiliriz.⁴⁹ İmam-Hatip Lisesi öğrencileri üzerinde yapılan bir başka araştırmada da ibadetlere katılım amacıyla yapılan teşvik ve ilginin, ebeveynin ibadetlerini yaşama oranıyla alakalı olduğu sonucu elde edilmiştir.⁵⁰

Teröre meyilli çocukların dini alt yapısını araştırırken dikkate alınacak konulardan biri de, çocukların dindarlığa ilişkin tutumları kimlerin teşviki ile yaptıkları ve teşvik ve motivasyonun yoğunluk düzeyidir. Bu doğrultuda katılımcılara “*Aileden kimse seni namaz, oruç gibi ibadetlere teşvik eder mi?*” sorusu sorulmuştur. Buna göre 2 katılımcı anne babanın böyle bir teşvikinin hiç olmadığını belirtmiş, 1 tanesi (KÇ8) “Yok zaten hepsini dört dörtlük yapıyorum” diyerek ihtiyacı olmadığını ifade etmiştir. Geriye kalan 24 katılımcı, aileden teşvik aldığını belirtirken bunlardan 3 tanesi anneden çok babanın ilgilendiğini belirtmiş, diğerleri ise hem anne hem babanın teşviklerinin sıklıkla olduğunu vurgulamışlardır. Bu doğrultuda sorulan soruya katılımcıların verdikleri cevaplardan bazıları şöyledir.

KÇ2: Her gün teşvik ederler. Namaz kalmadığım için ikisi de her gün soruyolar, neden namaz kalmıyosun diye.

KÇ5: Şiddetle teşvik ediyor. Gerekirse el kaldırıyor dövmek için, namaz kalmıyosun diye, başka şey için değil.

KÇ6: Diyor orucunu tut namazını kaçırma günabtır. Namaz kalmasam oruç tutmasam dövmezler ama kızarlar. Namaz için döverler dövseler ama hiç dövmediler.

KÇ10: Diyor günabtır, biz günaha giriyoruz, hem sen hem biz.

KÇ20: Namaz kıl, oruç tut diye her zaman söylüyo namaz kalmasan, oruç tutmasan hakkımı helal etmem diyorlar.

KÇ22: Diyorlar namazını kıl, orucunu tut. Zaten Ramazanda da çalışmıcam. Onlar da dedi çalışma, orucunu tut.

KÇ24: Ablam, annem, en çok annem babam. Derler ki mesela namazlarımın üzerinde duruyolar. Bir vakit kalmasam, bıraksan da işini namazını kalsaydın diyorlar.

⁴⁵ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2000, s. 519.

⁴⁶ Adnan Erkuş, *Psikoloji Terimleri Sözlüğü*, Doruk Yayınları, Ankara t.y., s. 22; Ziya Selçuk, *Eğitim Psikolojisi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2007, s. 132.

⁴⁷ Metin İnceoğlu, *Güdüleme Yöntemleri*, Ankara Üniv. Basın Yay. Yüksek Okulu Yayınları, Ankara 1985, s. 2.

⁴⁸ Nurettin Fidan, *Okulda Öğrenme ve Öğretme*, Alkım Yayınevi, Ankara 1996, s. 42.

⁴⁹ Sağlam, “Anne-Baba Dindarlığının Çocuklar Üzerindeki Etkisi”, s. 166.

⁵⁰ Mehmet Emin Ay, *Din Eğitiminde Mükafat ve Ceza*, Nil Yayınları, İzmir 1994, s. 136-139.

KÇ26: Ben namaz kılınca seviniyorlar abi.

10. Aile Bireylerinin Namaz Kılma Durumu ve Sıklığı

Katılımcıların namaz kılma durumlarını tespitten önce aile bireyleri özellikle anne-babaların namaz kılma ile ilgili durumlarını tespit amacıyla onlara “*Ailede namaz kılan kimse var mı? Kılıyorsa ne sıklıkla kılıyorlar?*” sorusu yöneltilmiştir. Bu şekilde bireylerin kendileri ve aileleri arasında bir kıyaslama yapma imkânı doğacaktır. Buna göre 23 katılımcı hem anne hem de babanın beş vakit namaz kıldığını belirtmiştir. Katılımcıların 3’ü abla ya da ağabeylerinden bazılarının namaz kılmadığını, geriye kalan aile bireylerinin sadece anne baba değil, bütün yetişkin fertlerinin namaz kıldığını belirtmiştir. 3 katılımcı ise annelerinin devamlı kıldığını, babalarının ara sıra ya da bayramdan bayrama namaz kıldığını belirtmiştir. Bu konuda verilen cevaplar ise şöyledir:

KÇ17: Annem kılıyor, babam bayramlarda.

KÇ18: Annem kılıyor, babam arada bir kılar.

KÇ21: Anne kılıyor, baba ara sıra kılmıyor ama bana kılar diyor.

Ebeveynlerden sadece 3 babada namaz kılma durumunda aksama ya da eksiklik olduğu görülmekte, bunların da dine karşı bir tavır geliştirmedikleri bilakis kendisi kılmasa da (KÇ21) örneğinde görüldüğü üzere, çocuğu namaz kılmaya dair teşvik ve yönlendirmenin bizzat baba tarafından yapıldığı görülmektedir.

11. Katılımcıların Namaz Kılma Durumu ve Sıklığı

Türkiye’de 2001 yılında yapılan bir araştırmaya göre düzenli beş vakit namaz kılan genç oranı %30.8, bazen kılan %42.5, hiç kılmayan ise %26.1 olarak ölçülmüştür.⁵¹ Bir başka araştırmada ise hiç namaz kılmamış olanların oranı %23.5 olarak ölçülmüştür.⁵² 421 çocuk üzerinde yapılan bir başka araştırmada da düzenli namaz kılan oranı %10.3, bazen ve ara sıra kılanların oranı %73, hiç kılmayan ise %2.4 olarak ölçülmüştür.⁵³

İbadet olarak namazın İslam’ın temel ibadetlerinden birisi olması, toplumda dindarlığın ölçüsü olarak kabul edilmesi ve büyük ehemmiyet verilmesi, namaz kılma oranının tespitini zorunlu kılmaktadır. Bizim çalışmamızda katılımcılara “*Namaz kılıyor musun? Kaldysan en son ne zaman kıldın?*” sorusu yöneltilmiştir. Buna göre 26 katılımcıdan hayatında hiç namaz kılmadığını ifade eden 2 kişi olmuştur. Onların verdikleri cevaplardan da namaz karışıklığının olmadığı hatta belli ölçüde ilgi ve alakanın varlığı görülmektedir. Buna göre (KÇ10) “*Hiç namaz kılmadım ama bu dönemde başlıcam*” şeklinde soruya yanıt verirken (KÇ19) “*Namaz kılmayı biliyorum ama kılmıyorum. Hiç namaz kılmadım. Hiç camiye gitmedim*” şeklinde yanıt vermiştir. (KÇ19)’un bu cevabı ilgisizlik ya da karışıklık şeklinde anlamaya açık ise de kendisine yöneltilen diğer sorular ve bireysel gözlemlerimiz değerlendirmeye alındığında, haylaz, aşırı şiddet gören bir birey olması, evden devamlı kaçmasına bağlı olarak anne babanın onun namaz kılmasına, Kur’an okumasına olan iştiaklarına rağmen sağlıklı olmayan yaklaşım biçimleri, onun namaz kılmamasında etkili olmaktadır. Nitekim aynı katılımcının

⁵¹ Bayyigit, “Gençliğin Dini İnanç, İbadet ve Problemlerine Bağlamsal Bir Bakış”, s. 231.

⁵² Faruk Bartan, *İlahiyat ve Kamu Yönetimi Eğitimi Alan Öğrencilerin Din ve Siyaset Eğilimlerinin Araştırılması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)İnönü Üniv. Sos. Bil. Ens., 1999, s. 114.

⁵³ Sağlam, “Anne-Baba Dindarlığının Çocuklar Üzerindeki Etkisi”, s. 166.

kendisine sorulan soruya “*Yaptığım şey günah denilirse, onu yapmaktan vazgeçerim*” şeklinde cevap vermiş olması önemlidir.

Katılımcılardan 10’u beş vakit namaz kıldıklarını belirtmişlerdir. Beş vakit namaz kılanların en çok sabah namazında sıkıntı yaşadıkları, okula devam eden bir öğrencinin okuldan dolayı bazı vakit namazlarını kılamadığı ve kaza ettiği, bir katılımcının da yalnızca dağda su olmayınca namaz kılmadığını belirtmesi önemlidir. Gencin teyemmümlerle namaz kılabilmesine dair bilgilendirmeye ihtiyacı olduğu görülmektedir. Bu soruya verilen cevaplardan bazıları şu şekildedir:

KÇ5: *Nasıl desem kılıyorum ama sabahları namaz kaçıyor.*

KÇ8: *Valla bazen okuldan dolayı yetişemiyorum ama kazasını yapıyorum. En son bu öğlen. Yukarıda bir cami var öğle arasında orda kaldım. Her öğle orada kılıyorum.*

KÇ20: *Namaz kılmayı bilirim. Namaz kılarım en son bu sabah namaz kaldım. Dağda su olmadı mı kılıyorum. Onun haricinde kılarım. Babam kaldırıyor namaza. Namaz kılmıcam desem babam kalk eşşoğlu eşek der bana. Namaz kılmadığım zaman kalbimi kırıyor, dövmüyo da eşek berif diyor.*

KÇ26: *Kılıyorum. Namaz huzurdur huzur veriyö. Kılmayınca içime sıkıntılar geliyor. Beş vakit kılıyorum. Sabah namazına kalkamıyorum geç kılıyorum. O zaman 6 da kalkınca kılıyorum. Bazen de ezana uyanıyorum kılıyorum.*

Beş vakit namaz kılan 10 katılımcının haricinde katılımcılardan 2 tanesi en son Ramazanda namaz kıldığını belirtmiş, 4 tanesi de cuma namazını kıldığını ifade etmiştir. 2 katılımcı bir-iki yıldır hiç namaz kılmadığını dile getirmiş 5 kişi ise ara ara namaz kıldığını, yakın zamanlarda – en son birkaç gün, birkaç hafta önce- en son namaz kıldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan (KÇ11) terör suçundan dolayı 11 ay hapis yattığını belirtmiş ve bu soruya “*Kılmıyorum cezaevinde kılıyordum. Ama yine kılacam, annem babamdan Kur’an istedim okudum*” cevabını vermiştir. Ondaki dine yönelik özellikle cezaevinde ailenin telkinleriyle üst düzeye çıktığı, haptisten sonra devam etmediği ama hala Kur’an okuma ve namaza özlem ve isteğin varlığı tespit edilmiştir.

12. Aile Bireylerinin Oruç Tutma Durumu

Katılımcıların yaş ve konumuna mukabil yetişkin birey olarak ailede kimlerin ne sıklıkla oruç tuttuğunu tespit ve ailenin dine yönelişini oruç bağlamında ortaya koymak için katılımcılara “*Ailede oruç tutan kimse var mı? Kimler oruç tutuyor*” sorusu sorulmuştur. Katılımcıların tamamı ebeveynlerinin oruç tuttuğunu ifade etmiş ancak sadece 2 katılımcı anneleri tutmakla birlikte babalarının zaman zaman tutmayabildiğini dile getirmiştir. Bu cevaplar şu şekildedir.

KÇ5: *Anne baba hepsini tutuyor, anne tam da baba sigaraya sabredemiyor arada bir tutmuyor, o yüzden oruç için bana da bir şey demiyor.*

KÇ18: *Babam harici herkes oruç tutuyor o şoför tutmayabiliyor.*

Kalan 24 katılımcının tamamı ailedeki yetişkin bireylerin oruç tuttuğunu belirtirken, sadece 1 katılımcı anne-babanın tuttuğunu ancak ablanın oruç tutmadığını dile getirmiştir.

13. Katılımcılara Göre Ramazan Ayında Oruç Tutmanın Gerekliliği ve Oruç Tutma Durumları

Her yaş grubunda önemli ve derin etkiler bırakan oruç ibadetinde hem irade eğitimi hem de beden sağlığı ile ilgili bir süreç yaşanmaktadır. Oruçta dikkati çeken bireyin,

gün boyunca hem bedenen hem zihnen Allah'ın huzurunda olma bilinciyle tam bir teyakkuz halinde olmasıdır.⁵⁴

Veysel Uysal tarafından Türkiye'nin değişik illerinden⁵⁵ 1457 kişi üzerinde yapılan bir araştırmaya göre "Oruç tutmak gerekli midir?" sorusuna alınan olumlu cevap %96 olup bizim çalışmamızda bu oran % 100 olarak gerçekleşmiştir. Hangi sıklıkla oruç tuttuğuna dair sorulan soruya verilen cevapta ise %91'i "devamlı" oruç tuttuğunu, %6 sı "ara sıra" tuttuğunu belirtmiştir. "Hiç oruç tutmadığını" söyleyenler ise örneklemin %3 ünü oluşturmaktadır.⁵⁶ Bizim araştırmamızda da yakın sonuçlar elde edilmekle birlikte söz konu araştırma örnekleminin yaş açısından 15-80 arası dağılım gerçeği göz önüne alındığı takdirde bizim daha küçük yaş grubundan oluşan örneklem grubunda oruç tutma oranının yüksek olması dikkat çekicidir.

Gençler üzerine 2001 yılında yapılan bir başka araştırmada "Ramazan'ın tamamında oruç tutanların" oranı %79.5, "bazısında tutan" %15.4, "hiç oruç tutmayan" %4.6 olarak ölçülmüştür.⁵⁷ Bizim araştırmamızda ise öncelikle katılımcıların tamamı oruç tutmanın bir gereklilik olduğunu belirtmişlerdir. Ancak toplamda 6 katılımcı hiç oruç tutmadığını belirtmiştir. Buna göre oruç tutmama oranının yüksek çıktığı söylenebilir. Ancak yukarıda belirtilen çalışmalar yapıldığı esnada Ramazan ayının tam yaz sıcaklarına rast gelmediği ve katılımcı kitemizin yaş grubunun küçüklüğü göz önüne alınırsa, arada önemli bir farkın olmadığı görülecektir. Nitekim "Hiç oruç tutmadım" diyen katılımcıların oruç tutma hakkındaki kanaat ve niyetleri dikkat çekicidir.

KÇ14: *Hayır hiç tutmadım. Dayanamıyorum susuzluğa, açlığa. Onlar tut diyor ama ben diyorum dayanamıyorum*

KÇ17: *Tutmadım. Susuzluk zor geliyor*

KÇ19: *Hiç tutmadım. Ama bu sene tutucam.*

KÇ20: *Babam zannediyor tutuyorum. Ama ben tutmuyorum. Sabura kalkıyorum yiyorum babam bilmiyor oruç olmadığımı annem de bilmiyor. Hiç oruç tutmadım galiba.*

Katılımcılardan 3 tanesi birkaç kez oruç tuttuğunu dile getirirken, 7 katılımcı Ramazan orucunun tamamını tuttuğunu, 10 tanesi yarısını ya da daha fazlasını tuttuğunu dile getirmiştir. Dolayısıyla katılımcıların oruç ibadetine dair bilişsel ve davranışsal tutumları göz önüne alındığı takdirde, örneklemin oruçla ilgili tutum ve davranışının son derece yüksek olduğu görülmektedir. Bu soruya verilen cevaplardan bazılarını aktarmak yerinde olacaktır:

KÇ11: *Cezâevinde 3 gün tuttum. Ondan önce hiç tutmadım. Ben kendim düşündüm tutmayı.*

KÇ18: *28 gün tuttum iki tane de tutamadım.*

KÇ21: *Oruç tutuyorum. Geçen sene 2-3 tane yedim, önceki sene bepsini tuttum.*

KÇ26: *Oruç tutuyorum. İnşaatla çalışıyorum, bilmiyorum nasıl olacam. Ramazanda davulcu olmak istiyorum. Geçen sene 2 tane kaçırdım o da bastaydım geriye bepsini tuttum.*

⁵⁴ Veysel Uysal, "Kentsel Hayatta Dindarlık ve Oruç İbadetinin Bireysel-Toplumsal Yansımaları", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007/1, sayı: 32, s. 20.

⁵⁵ Adapazarı 85 kişi, Çorum 110, Isparta 192, İstanbul 500, Kayseri 165, Konya 205, Samsun 90, Rize 89, belirsiz 21 kişi.

⁵⁶ Veysel Uysal, "Kentsel Hayatta Dindarlık ve Oruç İbadetinin Bireysel-Toplumsal Yansımaları", s. 27.

⁵⁷ Bayyigit, "Gençliğin Dini İnanç, İbadet ve Problemlerine Bağlamsal Bir Bakış", s. 233.

Sonuç ve Değerlendirme

Her toplumsal yapıda önemli bir aktör olan din, insanların yaşam biçiminde merkez olmuş, her zaman ve zeminde çok sayıda araştırmaya konu olmuştur. Dinin, birey ve toplum üzerindeki etkilerini tespit amacıyla “halkın dini hayatı, dindarlık anlayışı, din algısı gibi araştırmalar yapılmıştır.⁵⁸ Ülkemizde de bu konularda bir hayli çalışma mevcuttur. Biz de bu çalışmamızda terör olaylarının yoğun biçimde görüldüğü, son zamanlarda gittikçe artan oranlarda terörün etkisinin ve eylemlerinin ortaya çıktığı, Şırnak ilini merkeze almakla birlikte bütün halkın dini altyapısını değil de yalnızca teröre meyilli ya da terör eylemlerinin içinde olan çocukların dini hayatının ölçülmesi, dolayısıyla terör-din ilişkisini tespit etmiş bulunuyoruz.

Dinin etki boyutunun kişinin tüm tutum ve davranışlarına yansımaları, dindar olmanın tabii bir neticesidir. Bu bağlamda dindar olarak nitelendirilebilecek namaz kılan, oruç tutan bizatihi kendisini dindar olarak tanımlayan bir kitlenin terör eylemlerine bulaşması, bu eylemlerin taş atma ve benzeri eylemler biçiminde bireylere zarar veren, kamu malını tahrip eden düzeyde faaliyetler olması doğrusu düşündürücüdür.

Yaptığımız araştırma şunu açık ve net olarak ortaya koymaktadır ki taş atma suçunu işleyen çocuklar dine ilgi ve dini yaşama noktasında ülkenin diğer bölgelerinde yaşayan bireylerden asla geri değildiler. Araştırmamızda görüldüğü üzere taş atmaktan dolayı yargı süreci devam eden teröre özne ya da alet olan çocuklardan 20 tanesi (% 76.9) insanların hayatını, dinin emir ve yasakları doğrultusunda belirlemesi ve o doğrultuda hareket etmesi gerektiğini dile getirmekte olup kalan kısım ise “hayır” cevabı vermemiş olup sadece bilmediğini dile getirmişlerdir. Nitekim katılımcı çocukların bu kanaatini destekleyen “*Bana bu şey günah denilirse onu yapmamı*” tarzındaki açıklamaları terör eylemi içerisinde bulunan bireylere dinin doğru ve sağlıklı biçimde anlatılıp anlatılmadığı, gerçek manada bilgi sahibi olup olmadıkları gerçeği ile bizi karşı karşıya getirmektedir. Ama şu husus kesindir ki dinin bu konudaki yaklaşımının sevilen, sayılan, bilinen kimseler aracılığıyla dile getirilmesinin bu konuda etkili olacağı aşikârdır.

Katılımcıların 21’i (%80.76) kendisinin dindar olduğunu dile getirirken yalnızca 3 kişi (%11.5) kendisini dindar bulmadığını ifade etmiştir. Bu sonuç da çocukların dine olan ilgi, alaka ve dindarlığa yükledikleri anlam noktasında bir takım eksikliklerin olduğu gerçeğine bizi götürmektedir. Burada üzerinde durulması gereken en önemli husus dinin ibadetlerden ibaret olmadığı,ahlaki boyutun da bir o kadar önemli olduğu gerçeğinin bireylere aktarılamamış olmasıdır. Dolayısıyla bilinçli ve sağlıklı dini eğitimin gereği bu soruda da ortaya çıkmış olmaktadır.

Katılımcı çocukların dini bilgi ve alt yapılarının hangi unsurlar çerçevesinde şekillendiğini tespit etmezden önce, kendilerine hiç dini eğitim alıp almadıkları sorulmuştur. Katılımcı çocuklardan Cami, Kur’an Kursu ya da Mele’den eğitim almayanların adedi 3 kişi olup (%11.5), 23 kişinin (%88.4) bir şekilde okul haricinde din eğitimi aldığı tespit edilmiştir. İşte asıl üzerinde durulması gereken nokta da kanaatimizce burasıdır. Okul haricinde cami, Kur’an kursu, aile, Mele ve Seyda’dan belli ölçülerde din eğitimi alan çocukların şiddet eylemlerine katılıyor olmaları,

⁵⁸ Dindarlık ölçme çalışmaları hakkında bir değerlendirme için bkz. Ahmet Onay, “Dindarlık Ölçme Çalışmaları” *İslami Araştırmalar*, 2001, c. 14, sayı: 3-4, s. 439-449.

buralarda verilen eğitimin yeterliliği sorusunu akla getirdiği gibi bu kurumlarca terörün yanlışlığı ve olumsuzluğuna dair telkin ve bilgilendirmenin yapıp yapılmadığı ya da gereği gibi gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği sorusunu hatıra getirmektedir.

Nitekim alınan bu dini eğitimlerin geri dönüşüm açısından çocuklardaki etkisini onların gözüyle değerlendirmek için kendilerine “dini konuları yeterince bilip bilmedikleri” sorulmuş olup 10 katılımcı (%38.4) “Yeteri kadar ya da çok iyi bildiğini”, 13 katılımcı (%50) “Az bildiğini” ya da “Yeteri kadar bilmediğini” ifade etmişlerdir. Bu ise onların dini konularda genel olarak kendilerini yeterli gördükleri sonucunu doğurmuştur.

Katılımcıların dini anlamda nereden ya da kimlerden etkilendiklerini, sahip oldukları bilgileri nerede öğrendiklerini tespit amacıyla sorulan soruda anne-babaya 8 kez (%30.7) işaret edilmiş, 14 kez okul (%53.8) ifade edilmiş, 3 kez (%11.5) dede, 1 kez (%3.8) nine ve 1 kez (%3.8) abla, 6 defa (%23), cami ve yaz kursuna işaret edilmiş, 1 kişi (%3.8) kitap, 2 kişi (%7.6) abi, demiştir. Bu durum katılımcıların etkilendikleri mercileri ortaya koymaktadır. Ancak en fazla işaret edilen okul unsurunun çocukların dini eğitim öğretimi açısından ne derece faydalı olduğunu tespit önem arz etmektedir. Nitekim okuldaki DKAB eğitimini nasıl buldukları sorulan katılımcılardan sadece 6 kişi çok faydalı olduğunu belirtirken, 5 kişi (%19.2) biraz faydalı olduğunu belirtmiştir. Faydalı olduğunu söyleyen 3 katılımcıyı (%11.5) deneyince, imanın ve İslam’ın şartlarını dahi bilmemeleri, “ne öğrendiğimi bilmiyorum hatırlamıyorum” cevabını vermeleri, okullardaki DKAB eğitiminin faydası konusunun tekrar gözden geçirilmesi ihtiyacını doğurmaktadır.

Katılımcıların dine olan ilgisini tespit açısından, aklına dini soru takılıp takılmadığı sorulmuş, verilen cevaplardan çocukların dine olan ilgi ve alakalarının hiç de alt düzeyde olmadığı tespit edilmiştir. Nitekim yalnızca 4 katılımcı (%15.3) aklına bu tarz sorular gelmediğini ve bu hususları düşünmediğini belirtirken, katılımcılardan birisi de “Hepsini biliyorum. Bu yüzden aklıma soru takılmaz” cevabını vermiştir. Buna göre 21 katılımcı (%80.7) aklına zaman zaman dini konularda sorular takıldığını dile getirmiştir. Bilindiği üzere özellikle ergenlik döneminde yaşanan süreçte sorulan sorular tereddüt ve şüpheden ziyade ilgi ve alakanın ifadesidir. Dolayısıyla taş atan çocukların büyük kısmının dine ilgili olduğu ve bu konuda akıllarına gelen sorulara cevap aradıkları görülmektedir ki son derece önemli bir bulgudur.

Namaz ve oruç gibi dinin iki temel ibadetine gelince, katılımcıların kendi ibadetlerini gerçekleştirme oranından önce ebeveynlerin ve aile bireylerinin durumu tespit edilmek istenmiştir. Görünen o ki yaptığımız bu çalışmada terör suçundan yargılama süreci devam eden çocuk ve gençlerin ailelerinin hem namaz kılma hem de oruç tutma oranları çok yüksek olup Türkiye ortalamasının üstündedir. Ailelerde namaz kılma oranı son derece yüksek olup 23 katılımcı (%88.4) hem anne hem de babanın beş vakit namaz kıldığını, 3 katılımcı (%11.5) ise annelerinin devamlı kıldığını babalarının ara sıra ya da bayramdan bayrama kıldığını belirtmiştir. Oruç tutma açısından da benzer durum görülmüştür. Nitekim katılımcıların tamamı ebeveynlerinin oruç tuttuğunu ifade etmiş ancak sadece 2 katılımcı (%7.6) anneleri tutmakla birlikte, babalarının zaman zaman tutmayabildiğini dile getirmiştir. Bu yüksek oranlar katılımcılarda aynı düzeyde olmamakla birlikte Türkiye ortalamasının altında olmadığı hatta üstünde olduğu görülmüştür. Buna göre 26 katılımcıdan hayatında hiç namaz kılmadığını ifade eden 2 kişi (%7.6) olmuştur. 10’u (%38.4) beş vakit namaz

kıldıklarını belirtmiş, diğerleri de ara ara kıldıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum katılımcıların yaş oranları göz önüne alındığı takdirde son derece dikkat çekici, namaz kılma bilincinin üst düzey olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Oruç tutma durumu da benzerlik arz etmektedir. Öncelikle katılımcıların tamamı oruç tutmanın bir gereklilik olduğunu belirtmişlerdir. Ancak toplamda 6 katılımcı (%23) hiç oruç tutmadığını belirtmiştir. 3 tanesi (%11.5) birkaç kez oruç tuttuğunu dile getirirken 7 katılımcı (%26.9) tamamını tuttuğunu, 10 tanesi (%38.4) yarısını ya da daha fazlasını tuttuğunu dile getirmiştir. Bu sonuçlar da oruç tutma düzeyinin ne derece yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu durum göz önüne alındığında, ibadetlere olan ilgi ve alakanın nedenini ortaya koymak için geniş izahlar yapmak söz konusu olsa da özellikle anne-babanın çocuklarını ibadetlere olan teşviki bu sonuçta büyük ölçüde etkilidir demek yanlış olmayacaktır. Nitekim katılımcılara aileden birilerinin kendilerini ibadetlere teşvik edip etmediği sorulmuş ve 2 katılımcı (%7.6) ebeveyninin böyle bir teşvikinin olmadığını ifade ederken, 24 katılımcı (%92.3) sıklıkla böyle teşviklerle muhatap olduklarını belirtmiştir. Bu durum bizi araştırma alanımız olan bölgede bize göre kabul edilemez en şeni' davranışlardan biri olan terör olaylarına destek veren terörün bir tarafında olan bireyler ve ailelerinin dini alt yapı olarak asla Türkiye ortalamasının altında olmadığı gerçeğine götürmüştür.

Bottomore'nin de dile getirdiği gibi bir birinden farklı toplumsal yapılar içerisinde din birliği, son derece önemli bir ortak nokta olup, farklı kültürlerde benzer davranış kalıpları oluşturmaktadır.⁵⁹ Buna rağmen genel anlamda ülkenin diğer kesimlerinden asla geri kalmayan oranlarda dini altyapı ve ibadet boyutuna sahip bir çocuk-geçer kitlenin terör eylemlerinin bilfiil içinde bulunuyor olması, doğrusu şaşırtıcı olup meseleyi anlamlandırmayı zorlaştırmaktadır.

Bir müslüman için Kur'an, İslam'ın temel kaynağı olup Kur'an esas alınmaksızın dini hüküm koymak ya da dini yaşamak mümkün değildir. Sünnet ise Kur'an'ın açıklayıcısıdır.⁶⁰ Ayrılmaz bir bütün olarak toplu biçimde yaşayan insanların davranışlarının Kur'an ve sünnete göre düzenlenmiş olması asıldır.

Sonuç olarak bireyler toplumsal bir varlık ve insan olmanın yanından kendini dindar ya da Müslüman olarak nitelendirirken ve din; terör ve şiddet olaylarına bir bütün olarak karşı tavır sergilerken bazı kimselerin bu ikilemi yaşamaksızın terör olaylarına katılarak toplumun diğer bireylerinin güvenliğini tehdit edecek boyutlara gelebilmesi, en azından çevrelerinde gerçekleşen terör olaylarına tepki göstermeyerek sessiz kalabilmeleri bizi -diğer bir takım hususların yanında- dinin topluma ve bireylere doğru ve etkili biçimde anlatılmadığı-anlatılamadığı gerçeği ile karşı karşıya getirmektedir. Toplumda suç ve terör olgusunun tamamen ortadan kaldırılması mümkün olmamakla birlikte, suçluluk ve suçlularla mücadele edebilmenin, bunu azaltabilmenin en önemli yollarından birisi, bireylere gerekli dini eğitimin verilmesi, teröre karşı insana saygı, adalet ve kurallara riayeti emreden dinin öğretilerinin hakiki mahiyetiyle bir bütün olarak toplumun fertlerine benimsetilmesidir.

⁵⁹ bkz. Tom Bottomore, *Toplumbilim*, (Çev. Ünsal Oskay), Der Yayınları, İstanbul, 2000, s. 122-123.

⁶⁰ Suat Yıldırım, "Kur'an'la Sünnet Ayrılmaz Bir Bütündür", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları I*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000, s. 152.

Kanaatimizce teröre karşı duruşun nirengi noktalarından birisi olan din unsuru sayesinde dine bağlı olan, dindarlık seviyesi hiç de gerilerde olmayan bölge insanların her şeye rağmen din unsuruyla birlik ve beraberlik duygularına kavuşturulabileceği göz ardı edilmektedir. Ancak asıl mesele şudur ki halk dindarlığı değil, bilinçli, ilkeli tam anlamıyla mahiyeti bilinen, neden ve niçinleri bilinerek inanılan ve gerekleri yerine getirilen, taklit değil tahkik seviyesinde bilinçli din anlayışı gerekmektedir. Bu ise dini eğitimi geleneksel anlamda yalnızca aileden öğrenmekle değil, sağlıklı ve doğru ilkeler çerçevesinde bireye küçük yaşlardan itibaren devlet eliyle bilinçli din eğitimi vermekle gerçekleştirilebilir. Bu noktada belirtilen hususların haricinde özellikle şu hususlara dikkat edilmesi, verilecek eğitimin alınacak tedbirlerin bu bağlamda gerçekleştirilmesinin gerekli olduğu kanaatindeyiz:

1. Yukarıda sorulan sorular ve sorulara verilen cevaplardan da anlaşıldığı üzere son derece yoğun biçimde aileler çocuklarına dini telkinler verse de maalesef bu telkinlerin dinin özünden ziyade sadece ibadet boyutuna hasredildiği, ahlâkî değerlerin ise ihmal edildiği görülmektedir. Bu ise dindar gibi görünse de kitlenin dini ve dindarlığı namaz, oruç gibi ibadetlerden ibaret algılaması, dolayısıyla terör eylemi içerisinde bulunsa kul hakkına tecavüz etse de bunun dindarlıkla alakalı olmadığı gibi yanlış bir kanaati doğurmaya ya da bilinçsiz davranışlara sebebiyet vermektedir.

2. Yukarıda belirttiğimiz üzere katılımcı taş atan çocukların tamamına yakınının bir şekilde din eğitimi almış olması, dini eğitim kurumlarında bir takım problemlerin varlığını ve hedeflerin gerçekleştirilmesi noktasında ciddi sıkıntıların yaşandığını göstermektedir. Bu anlamda dini eğitim kurumları olarak Kur'an kursları, camiler ve okullardaki DKAB eğitimi yeniden gözden geçirilmeli, ivedilikle gerekli tedbirler alınmalı ve uygulamaya konulmalıdır.⁶¹

3. Çocuklar her ne kadar din eğitimi alıyor olsalar da özellikle yakın zamana kadar çocukların küçük yaşlarda dini eğitim alması yasaklanmış, ilköğretimi bitirme zorunluluğu yaz kursları için uygulanmıştır. Bu nedenle her ne kadar yasak dinlenmeden eğitim alınmış olsa da eğitimcilerin bu çocuklara gereği gibi ilgilenmemesi gibi bir başka tehlike doğmuş, teftiş olursa diye küçük öğrencilerin zaman zaman camiden gönderildikleri ya da gizli saklı okutulmaya çalışıldıkları vaki olmuştur. Hâlbuki din eğitiminde temel, okul öncesi dönemdir. Bütün değerleri benimsetmenin en olumlu sonuçlar doğuracağı zaman dilimi okul öncesi dönemdir. Bu nedenle en kısa süre içinde devlet eliyle okul öncesi dönemden başlayarak, ilkeli ve planlı din eğitiminin verilmesi önem arz etmektedir.

4. Bölgede din eğitiminin sadece Cami ve Kur'an kursları değil, Mele ve Seyda'lar eliyle yapıldığı herkesçe malumdur. Bazı katılımcıların Mele ve Seyda'lardan bahsettiği metinde görülmektedir. Nitekim katılımcı çocukların 5 'inin baba, dede veya bir yakın akrabasının Mele' ve Seyda olarak nitelenmesi ve bunların halk nezdinde itibar gören kimseler olması da bu tezimizi desteklemektedir. Burada asıl sorun dini eğitimin doğru

⁶¹ Bu çerçevede bölgede alan araştırması olarak yaptığımız çalışmalar ilgili malumatı ve önerileri ayrıntılı olarak içermektedir. Bkz. Süleyman Karacelil, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Problemleri: Şırnak İli Örneği*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 24 (8 Temmuz-Aralık 2010), Şanlıurfa; Süleyman Karacelil, *İrşad Faaliyetlerinin Problemleri ve Siyasal Olayların Din Hizmetlerine Etkisi: Şırnak İli Örneği*, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 3, 2011/I, Şırnak; Süleyman Karacelil, *Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Kur'an Kurslarının Eğitim Problemleri: Şırnak İli Örneği*, Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu (30 Mart -01 Nisan 2012), Ankara.

biçimde devlet eliyle yapılması mümkün iken, bazı tehlikeli durumların ortaya çıkma ihtimalinin göz ardı edilmesidir. Burada formasyondan kaynaklanan problemlerle birlikte bazı Mele'lerin ve Seyda'ların devlet karşısı siyasal düşünceleri empoze ediyor olmaları da ihtimal olarak düşünülmelidir.

4. Din eğitimi sadece namaz ve oruç ile Kur'an'dan ibaret bir yapı değildir. Değerler eğitimi, din eğitimin temelini teşkil eden unsurlardandır. Ancak din hakkında çocukların bildiği ve edindiği değerler, sadece ibadet boyutuyla ilgili olup taş atmaya, vurmayı kırmayı, can acıtmayı son derece sakin biçimde gerçekleştiren kitleye bölgede kapsamlı değerler eğitiminin verilmesi bir ihtiyaç olarak tarafımızca tespit edilmiştir.

5. Katılımcı çocukların anne babalarının eğitim düzeyi son derece düşüktür. Çalışmamızda her ne kadar bu verileri ayrıntılı olarak ele almamış olsak da eğitim ve kültür seviyesinin düşüklüğü bir takım sorunları beraberinde getirmektedir. Mesela çocuklara dayak ve şiddet sergileme durumu sıklıkla görülmektedir. Anne-babaların kültür düzeyinin düşük olması dini bilgilerinin yetersizliğini ve eğitim anlayışlarının da problemlili olmasını netice vermektedir. Dolayısıyla sadece çocukların değil ailelerin de eğitilmesi gibi zorunlu bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- ALTAŞ, Nurullah *Gençlik Döneminde Din Olgusu ve Liselerde Din Öğretimi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2004.
- ALTUN, Fatih Mustafa - Karaman, Özcan, "Etnik Ayrılmacı Terörle Mücadele Politikaları Kapsamında Türkiye ve İspanya Analizi", *Terörle Mücadelede Makro ve Mikro Perspektifler*, Polis Akademisi Yayınları, Ankara 2011.
- ARSLAN, Hasan "Dindarlık Boyutları, Algıları ve Uygulamaları", *Hikmet Yurdu*, 2011, cilt: IV, sayı: 7.
- ARSLAN, Mustafa, *Türk Popüler Dindarlığı (Çorum Örneği)*, DEM Yayınları, İstanbul 2004.
- ATALAY, Beşir, *Sanayileşme ve Sosyal Değişme (Kırıkkale Araştırması)*, Ankara 1983.
- ATALAY, Talip "Aile Dindarlığının Gençlerin Dindarlığına Etkisi Üzerine Bir Araştırma", *Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)*, [25-26 Aralık 2004], Kurav Yayınları Bursa 2006.
- AY, Mehmet Emin, *Din Eğitiminde Mükafat ve Ceza*, Nil Yayınları, İzmir 1994.
- AYDIN, Mehmet, *Din Felsefesi*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 1999.
- AYHAN, Halis vd., *Din ve Ahlak Eğitim Öğretimine Yeni Yaklaşımlar*, Dem Yayınları, İstanbul 2004.
- BARTAN, Faruk, *İlahiyat ve Kamu Yönetimi Eğitimi Alan Öğrencilerin Din ve Siyaset Eğilimlerinin Araştırılması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İnönü Üniv. Sos. Bil. Ens., 1999.
- BAYYİĞİT, Mehmet, "Gençliğin Dini İnanç, İbadet ve Problemlerine Bağlamsal Bir Bakış", *Gençlik Dönemi ve Eğitimi-II, Tartışmalı İlmî Toplantı, (18-20 Nisan 2003)*, Ensar Neşriyat, Bursa, 2003.
- BUDAK, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2000.
- CARTER, Hay, "Family Strain, Gender and Delinquency", *Sociological Perspectives*, Vol. 46, No 1, 2003.

- COŞTU, Yakup, “Dine Normatif ve Popüler Yaklaşım: Bir Dini Yönelim Ölçeği Denemesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 8, sayı: 15, Ankara 2009.
- DESROCHE, Henri, “Morfolojik Sosyolojiden Tipolojik Sosyolojiye”, (çev. İzzet Er), *Din Sosyolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2008.
- DOĞAN, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.
- ERGİL, Doğu, *Türkiye’de Terör ve Şiddet*, Turhan Kitabevi, Ankara 1980.
- ERKUŞ, Adnan, *Psikoloji Terimleri Sözlüğü*, Doruk Yayınları, Ankara t.y.
- FIRAT, Erdoğan, *Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu: Din Psikolojisi Açısından Bir Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1977.
- FİDAN, Nurettin *Okulda Öğrenme ve Öğretme*, Alkım Yayınevi, Ankara 1996, s. 42.
- F. O’DEA, Thomas, *The Sociology of Religion*, Englewood Cliffs, New Jersey, 1966.
- GÜÇBİLMEZ, Erdoğan, *Yenimahalle ve Kayadibi Karşılaştırmalı Bir Köy Araştırması*, Sevinç Matbaası, Ankara 1972.
- GÜNAY, Ünver “Dindarlığın Sosyolojisi”, *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*, (ed. Ünver Günay- Celaleddin Çelik), Adana, 2006.
- , *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999.
- HÖKELEKLİ, Hayati, *Din Psikolojisi*, T.D.V. Yayınları, Ankara 1998.
- İNAM, Ahmet, “Terör ve Din”, *Dini Araştırmalar*, 2004, cilt: VII, sayı: 20.
- İNCEOĞLU, Metin *Güdüleme Yöntemleri*, Ankara Üniv. Basın Yay. Yüksek Okulu Yayınları, Ankara 1985.
- KARACELİL, Süleyman, “Tefsir Usûlü’nün Yapısı ve İşlevi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Marmara Üniv. Sos. Bil. Ens., İstanbul, 2010, s. 111.
- *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Problemleri: Şırnak İli Örneği*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 24 (8 Temmuz-Aralık 2010), Şanlıurfa.
- *İrşad Faaliyetlerinin Problemleri ve Siyasal Olayların Din Hizmetlerine Etkisi: Şırnak İli Örneği*, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 3, 2011/I, Şırnak
- *Kur’an Kursu Öğreticilerine Göre Kur’an Kurslarının Eğitim Problemleri: Şırnak İli Örneği*, Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu (30 Mart -01 Nisan 2012), Ankara.
- , *Terörün Önlenmesinde Dinin ve Din Eğitiminin Rolü*, III. Uluslararası Terörizm ve Sınırtaşın Suçlar Sempozyumu (UTSAS 2011) Antalya.
- KARASHAHİN, Hakkı, “Din Sosyolojisinde Dindarlığın Ölçülmesi Problemi Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniv. İ.İ.Fak. Der.*, XLIX, Sayı I, 2008.
- KARLIĞA, Bekir “Din Terör, Savaş ve Global Etik İhtiyacı” *İslam’a Göre Terör ve İntihar Saldırıları*, Işık Yayınları, İstanbul 2004.
- KİMTER, Nurten, *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniv. Sos. Bil. Ens, 2008.
- KOÇ, Mustafa “Demografik Özellikler ile Dindarlık Arasındaki İlişki Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XIX, sayı: 2, 2010.
- KÖKTAŞ, M. Emin, *Türkiye’de Dini Hayat*, İşaret Yayınları, İstanbul 1993.
- KÖROĞLU, Cemile Zehra, “Türkiye’de Dini Hayatın İncelenmesi: Bütüncül bir Yaklaşım”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, c. 1, Sayı: 2.
- KURT, Abdurrahman, *İş Adamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme*, Emin Yayınları, Bursa 2008.

- KUŞ, Elif, *Nitel-Nicel Araştırma Teknikleri*, Anı Yayıncılık, Ankara 2003.
- MENSCHING, Gustav, *Dini Sosyoloji*, (Çev. Mehmet Aydın), Din Bilimleri Yayınları, Konya, 1994.
- MİL, Burak, “Nitel Araştırma Tekniği Olarak Görüşme”, *Nitel Araştırma*, Detay Yayıncılık, Ankara 2007.
- ONAY, Ahmet, “Dindarlık Ölçme Çalışmaları” *İslâmî Araştırmalar*, 2001, c. 14, sayı: 3-4.
- ALAYLIOĞLU, Ruşen - A. Ferhan, OĞUZKAN, *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*, 1976.
- ÖZDEMİR, Habib, “PKK Terör Örgütünün İstismar Ettiği Çocuklar: Hakkari Örneği”, *Terörle Mücadelede Makro ve Mikro Perspektifler*, Polis Akad. Yayınları, Ankara 2011.
- PARİS Principles (2007) s.7,
http://www.diplomatie.gouv.fr/en/IMG/pdf/Paris_Conference_Principles_English_31_January.pdf (27.11.2012)
- POLAT, Oğuz, *Çocuk ve Hakları*, Analiz Yayınları, İstanbul 1997.
- POLAT Oğuz - Göldoğan, Evin, “Çocuk Askerler: Psikolojik, Sosyal ve Fiziksel Sorunlar”, *UGT Dergisi* c.1 sayı 1. 2010.
- SAĞLAM, İsmail, “Anne-Baba Dindarlığının Çocuklar Üzerindeki Etkisi”, *Dindarlık Olgusu (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)*, [25-26 Aralık 2004, İSAM Konferans Salonu, Üsküdar-İSTANBUL], 2006.
- SELÇUK, Ziya, *Eğitim Psikolojisi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2007.
- SMİTH, Malcolm, *Research Methods in Accounting*, SAGE Publications, London - Thousand Oaks, New Delhi 2003.
- TAPLAMACIOĞLU, Mehmet, “Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket Denemesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 10, sayı 1, Ankara 1962.
- TAŞ, Kemaleddin, “Dindarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XV, sayı: 2, 2010.
- UYSAL, Veysel, “Kentsel Hayatta Dindarlık ve Oruç İbadetinin Bireysel-Toplumsal Yansımaları”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007/1, sayı: 32.
- WEBER, Max, *Sosyoloji Yazıları*, (çev. Taha Parla), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- YALÇIN, Alemdar - Aytaş, Gıyasettin, *Çocuk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- YAPICI, Asım, “Dinî Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: II, sayı: 2, 2002.
- YAVUZ, Kerim, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1987.
- Kerim, “Din Psikolojisinin Araştırma Alanları”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı V, Erzurum 1982.
- YILDIRIM, Ali - Şimşek, Hasan *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2008.
- YILDIRIM, Suat, “Kur’an’la Sünnet Ayrılmaz Bir Bütündür”, *Kur’an ve Tefsir Araştırmaları I*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000.